Roj A ME

MAGAZINE 2025_2026 NO.10

_ئەنوناکی دناڤبەرا ئەفسانەیێ و ڕاستییێدا.

_کوردستان ئێکەم جهێ سۆمەرییان.

_ دوێنێ سۆمەرییەکان و ئەمڕۆک کورد.

_ مرۆڤی نیاندرتاڵ لەئەشکەوتی شانیدەر.

_ئایینێن کەڤن یێن کوردستانێ.

_فۆلکلۆرێ کوردی و گۆتنێن مەزنان.

KURDISTAN

ئەز ئەڤرۆ کوردم
و دوهی سۆمەری بووم
و ژبەری دیرۆکێ نیاندرتاڵی بووم...

خودانێ ئیمتیاز و سەرنڤێسەر: دلێر دلێرین

سەرپەرشتێ نڤێسینێ: ئاهورا کوردستانی

سەرنڤێسەر: نوژین عەبدوڵڵا

دەستا نڤێسەران: هەلات مزوری، ئاشنا ئەمیر

دەستا ڕاوێژێ: ئازاد مزیری، جەیلان ڕۆژبەیانی، داخاز ئەرەدنی

زمانڤان: زۆزان تقی الدین، نەرمین حسێن، نوژین عابد

پێداچوونەوە وتێپچین: زۆزان تقی الدین

(ART) هونەری: دیاکو خاتۆن، ئاسیا لۆقمان، سانا غەفوری

دیزاینەر: زەهرا سەمەد، دنیا زەعیم، ئالان دۆسکی

وەرگێر: سیما گەردی

وێنەگر: دلدار نزار، یوسف مزیری

پارێزەر : ڕیال عەلی قادو، دلین دۆسکی

پەیامنێر: نورا جەعفەر، سیپەل کوردستانی، بێوار فایێق

ئەرشیف: دلخازغدر، هۆگر دۆسکی

ڕاگەهاندن: جاسم ڕۆژبەیانی، عمران هەرکی، ئیسماعیل عەبدوڵڵا

ژمارەی متمانە لەسەندیکای ڕۆژنامەنووسانی کودستان 851

ڕۆژا مە، گۆڤارا ڕۆشنبیری و نەتەوەیی

تەوەرێ ژمارێ_ هزری و کولتووری و هونەری

GMAIL: rojamemagazine851@gmail.com TL: 0750 7391120

وەرزێ (10) دەهێ _ هاڤینا 6.6.2025

پێرست:

پێشنڤیس: دلێر دلێرین 5

ئەنانۆکی: هەلات مزوری 7

سەرباسەك دەربارەی پەیڤا سۆمەر: دلدار نزار 11

سۆمەری و خوداوەندەکانی سۆمەرییەکان: سیما گەردی 12

نیاندەرتالی و شکەفتا شانەدەر: ئالان دۆسکی 17

ئاینێن کوردا: نوژین عەبدوڵلا 19

ڕۆڵی خانزادی میری سۆران: د. بژار عوسمان 24

دەربارەی کوردستان: نەسرین بامەڕنی 27

گرنگیا فۆتۆگرافی دناڤ گۆڤاراندا: یوسف مزیری 29

کاریگەری ئەدەب: ئاشنا بارزانی 31

گەڕۆکێ هۆڵەندی: سێبێستیان 33

خوێندکارانی کوردستان: زۆزان تقی الدین 35

د. خانزاد نەوەیەکی ڕێك دئێخت 38

چالاکێن وەرزێ گۆڤاری 42

گۆتنێن ڤۆلکلۆری: ڕۆیا چالی44

پێشنڤێس:

دلێر دلێرین

پێشەکیا ژمارە (١٠) گۆڤارا ڕۆژا مە.

21.5.2025

هەر هەلاتنەك، ئەگەر ڕۆناهییەكێ ژبۆ مە دگەل خۆدا بینتن، هەلبەت پێچەوانەژی هەر ئاڤابوونەك دێ مە ل تارییاتییێدا ژی شاد كتن. لەوڕان ل ئەڤی سەدەیدا باشترین گونجاندن دگەل تارییاتیێ و ژدەستدانا حەز و ئارەزوویان! پەسندكرنا شكەستنانە. ژبەركوی هەتا ئەم تارڕستانێ تێنەپەرینن ئەم سەركەفتنێ نابینن. باشترە بێدی ئەم لاوازی و ژدەستدانێن دەستكەفتی و خوەستەكان ل ژیانا خوەدا دیزاین بكن و ب ئارامی و ب جوانی لێ بنێرن، داكو ژیان تێبگەهت پێش ئەو مە مالئاڤا بكت و ژ دەستكەفتان دوریبكت، ئەم دێ تێگەهینن كو ئەم ب ئەڤێ نهێنیێ گەهشتن و مە ژیان بەزاند و مە دۆماهیك بدۆماهیك ئینات و دەستكەفتا ئەم ژدەستدان. ئێدی دەستكەفتی و حەز ئارەزوو بێت دناڤ مە بخوەدا و ئەم مرۆڤ تمامكەرێن حەز و هیڤی و بەختەوەریێن ئێكن.

بێی دوودلی کوردبوونێ تاقیبکن، ئەو کوردبوونا سەختترین و جوانترین دیارییا یەزدانی یاکو دایمە، هەمی سەدەیان گرفتا ئەڤی مللەتی جوگرافیا وییە، ئانکو گرفتەك کولتووری، ئایینی، رەگەزی و زمانی دگەل گەلێن دورماندۆرێ خۆوە هەیە، تا نهاژی کورد ل گەل وەلاتەکێ دژین ل باشوورێ کوردستانێ کو دبێژنە وی وەلاتی عێراق، وی وەلاتێ کورد ل سەردەمێ نویدا بناسنامێ بێت کرین هاوەلاتیێ عێراقی، لێ ژبۆ مافان کورد و کوردستانێ دبینن و داگیردکن. ناسنامێت وان هەردووك نەتەویان ئێکن، لێ مافێت وان دسەلمینت کو جودانە و نە ئێکن، ب ئەڤی شێوەی چجاران کوردان شانازی ب ئەڤێ ناسنامێ نەبرییە، ژبەرکو خودانێت ئەوێ ناسنامێ چجاران کوردان وەکو ماف و وەکو خەلکێ خوە نائامارد‌ن، لێ دیارە ئەڤ جودابوونە و جیۆازییە بێدەستپێك و دۆماهیکە، لەوڕان ئەڤ جیۆازییە دسەلمینت، کو کورد وعەرەب بێت رێککەڤتین، کو رێکنەکەڤن بۆ هەر و هەر.

لەوڕان د ئەڤێ وەرزێ گۆڤارا رۆژا مە دا، مە فیلۆسۆفییا خوە پێرستا وێ لسەر هۆشمەندییا رەگ و ریشەیێ سازدایە، ژبۆ نەوەیێ تازە یێ کورد داکو ئاورەکێ ل دیرۆك، فۆلکلۆر وخوەناسکرنا خوە بکن، پێش دوژمن جارەك دی بێژتێ ئەز تۆمە! و تۆ نە تۆ بووی.

مە هەر ل سەر ئەڤێ بنگەهی، چەندین گەنجێن جودا و پێشکەڤتی ل سەر ئاستێ هەرێما کوردستانێ بژارەکرن، ژبۆ نڤێسین و زیندی کرنا چەند پەیڤ و رستەیان دەربارەی کورد و کوردستانێ، هەر ل سەردەمێن بۆری و نها و داهاتوودا کرن گۆلتەنا تێگەهێن گۆڤارێ.

کوردستان

تۆ ئەندامەك لەشێ منی

هەردەما تۆ ژمن ڤەبی!

ئەز دێ مرم.

ئەنوناکی دناڤبەرا ئەفسانەیێ و ڕاستییێدا

نڤیسکار/ هلات مزیری

بەری چیرۆك بهێته نڤێسین، ژ یا کو ئەم دزانین،و بەری ئادەم بهێت ئافراندن، ئەوا باس ل هاتییه کرن، د ئۆلێن ئەسمانی'دا کەڤالێن سۆمەری، ب ئەزمانێ بەرێن خوە یێن بێ دەنگ، ژبۆی مە باسا هندەك بوونەوەرێن مەزن دکەت، ئەوێن ل ئەسمانی کەفتینە خوارێ.

ئەو هندەك بوونەوەرن، د میراتێ بژماری'دا بناڤێ (ئەنوناکی)، ئەرای ب تنێ ئەنوناکی ئەفسانەیا نەخشکرییه ل سەر کەڤالێن سومەرییان یێن پرتکی؟، ئانژی، هەروەکی هندەك ڤەکولەر دیاردکەن کۆ واقعەکێ ڕاسته د بیردانکێن ئەردی'دا و ئایەتێن ئەسمانی بەڵگەنه ل سەر هاتناوان!.

ل ڤێرە، چەندین پسیارێن دیتر پەیدادبن ئەنوناکی کینه؟ و ژکیڤه هاتینه؟ ومەرەما هاتناووان چ بوو؟ و مێژوویا وان بۆ کەنگی دزڤڕیت و بەڵگەهـ چ نه؟

زێدەتر، (ئەنوناکی)، کوڕێن ئەسمانی'یێن کەفتی ل دیف کەڤالێن سومەری؛ ئەنوناکی هندەک بوونەوەرێن ژ هەسارەیێ (nibiru)ـن هاتین، کو هەسارەیەك بوو کارەسات د کەڤەرێ کەش و هەوایێ وێ ڕوویدا، و زانایێن وان دیتن، کۆ بتنێ پێکهاتەیێ زێڕی دشێتن کەڤەرێ وێ چاک بکەت.

هەسارا نیبرۆ
هەسارەیێ زڤڕینێ و دەرگەهێ ستێران،
ئەو هەسارەیه یا ئەنانۆکی ژێ هاتین
بۆ سەر ئەردی.

پشتی گەشتەکا مەزن، کو پڕۆژەیەکێ بەرفرەهـ دانان، ژبۆی لێگەڕیانا زێڕی، د گەشتا ئەردی دا، هەروەکی ل قورئانا پیرۆزدا ئاماژە پێکریێ: (فنقبوا في البلاد هل من محيص)، ژ زێڕی بۆ مرۆڤی چەوا دەستپێکرد؟، کەڤالێن سومەڕی بومه دیاردکەن، کو ئەنوناکی پشتی ئۆپەڕاسیۆنێن لێگەڕیانا زێڕی وەستیاین، بڕیاردان بوونەوەرەکێ هاریکار بئافرینن، داکو د کاروبارێن ب زەحمەت هاریوان بکەن، کۆ تاقیکرن ب جیناتێن (DNA)یێن ئەردی دکرن.

DNA

ژێدەرێ ڕێکخستنا خانه و شانەیێن بوونەوەرانه.

و دشیاندانه بهێنە گۆهەڕتن ژبۆ

ئافراندنا بوونەوەرێن جیاواز.

ب تایبەتیژیک، بوونەوەرێن دستپێکی و گرێدان ب (DNA)یێ ئەنوناکی کو مروڤێ (هجین)، ئانکو ئادەم هاتە ئافراندن هەروەک قورئانا پیرۆز ئاماژە پێکری: (کما أنشأکم من ذریة قوم أخرین).

ل دەقێن (ئینکی یێن بزماری)دا، ئەڤان بوونەوەران، مرۆڤ نە ئافراندینە ژ چنەیێ، بەلکۆ جیناتێن چێکرییەکێ ئەردی یێ بەراییە بەری مرۆڤێ، مەیمینک یان ئادەمی ئەوژی ب زێدەکرنا (DNA)، ئێک ژ تاکێن ئەنوناکی کو دبێژنێ (ایجیجی) ئەوێ یاخیبون کری و خیناوی هاتییە ڕێتن د هەومیەکا گەردوونی (طقس کوني)دا، وەک ئافراندن ب قوربانی، ئەڤەژی دگەل تێکەهێن ڕوحی یێن دی ناهێن گونجاندن.

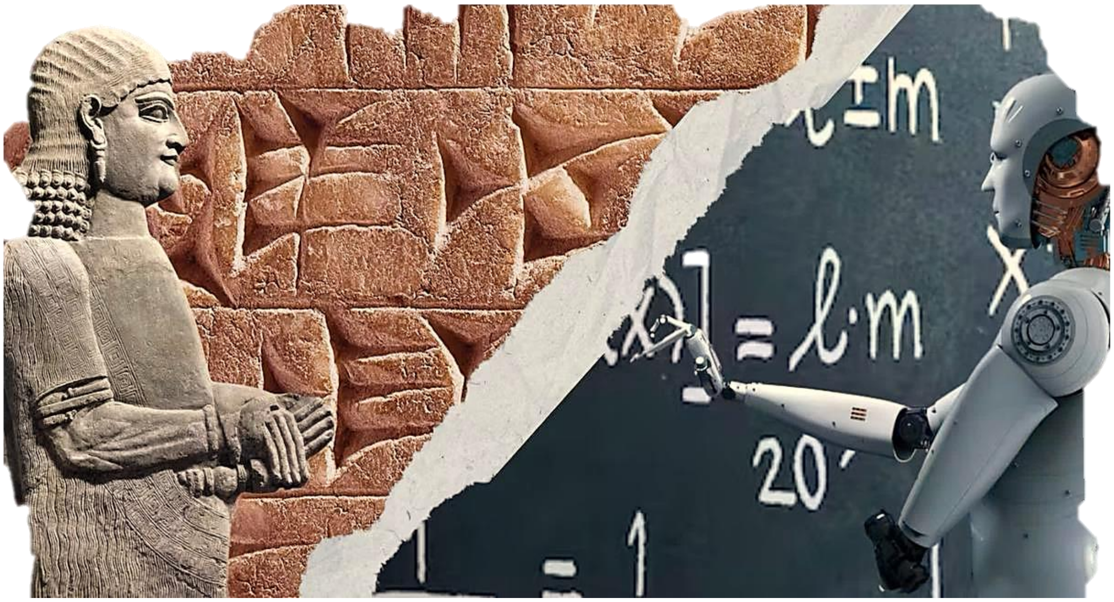

زێدەتر، (نیبرو)، هەسارەیێ زڤڕینێ و دەرگەهێ ستێران، هەسارەیێ نیبرو، هەروەکی ل دەقێن بیرۆکەیە زانایێ ئەمریکی زەکەریا سیتشن و کەڤالێن نیبوردا هاتی کۆ نە هەسارەیەکێ نوڕماڵە، بەلکو د ڕێکەکا درێژدا دزڤڕیت، کو جرمەکێ ئاسمانییە و دزڤڕیتە بەری (٣٦٠٠) سالان و دگەلدا ئەنوناکی'یێن د زەمانەکێ گەردوونیدا و ڕوویدانێن وێ مێژوویا ئەردی گوهاڕت، و هندەک ڤەکولەر دیاردکەن؛ کو ئەڤ هەسارەیە دەرگەهەکێ فەلەکی'یە، و هێزا عەرشی دهێتە ئەردی و دیاربوونا وێ ژ غەیبێ یە.

مێژوویا ئەنوناکی:

مێژوویا ئەنوناکی دزڤڕیتە (٥٠٠) هزار سالآن بەری زایینی، کو فەلەکناس دبێژن هەر (٣٦٠٠) سالان، نێزیکی ئەردی دبن، کو ل دەمێ (آن) داخواز ژ ئەندازیار (إینکی) کری، کو جنسەکێ نوی بئافرینیت، بۆ خزمەتا ئینکی (ئادەمو) ئافراد دانا ناوچەیەکێ دبێژنێ (إیدن) بەحەشتا عەدەن، هەروەکی ل قورئانێ و تەوراتێ دا هاتی. ل سالآ (١٨٤٩) ڤەکولەرێ بریتانی (هنری لیون)، (١٤) کەڤەرێن سومەری ل نەینەوایێ ب دەستخۆڤەئینان، کو بەحس ل ئەنوناکییا دکەت کۆ تێدا بەحس ل ئەنوناکییا دکەت وبەحس ل چیرۆکا ئافراندنا ئادەمی و بەهەشتا ئەدەن و توفانا مازندا هاتیکرن.

کەڤالێن سومەری؛ بەحس ل (ئادەمو) دکەت، کو بێت بووینە دوو بەش بێن هەڤدژ، هەر ئێک ژ وان دگەل خوداوەندەکی بوون، کو هەمی حاکمێن وان بڕیاردان ب نەمانا مرۆڤان و بەڵگەنامە ژ ئینکی وەرگرتن، کو نەبێژن وان و داخواز ژ ئینلیل هاتەکرن ب دروستکرنا توفانەکا مەزن ب دەستێ وان، لێ پا ئینکی ب ڕێکێن خوە گەهاندە مرۆڤان، کو پاپورمیەکا مەزن، ئاڤابکەن بۆ پاراستنا جنسێ مرۆڤی.

وهەروەسا د کەڤەرێن سومەرییان بەحس ل گەلەک ڕویدانێن دی دکەت ژ خوارنا سێڤێ و ناکوکییا هەردوو برایان ژ کورێن ئادەمی و پاشی ئەنوناکی د زڤرنە هەسارەیێ خۆە پشتی هەمی زانستێن خۆە داینە سومەرییان.

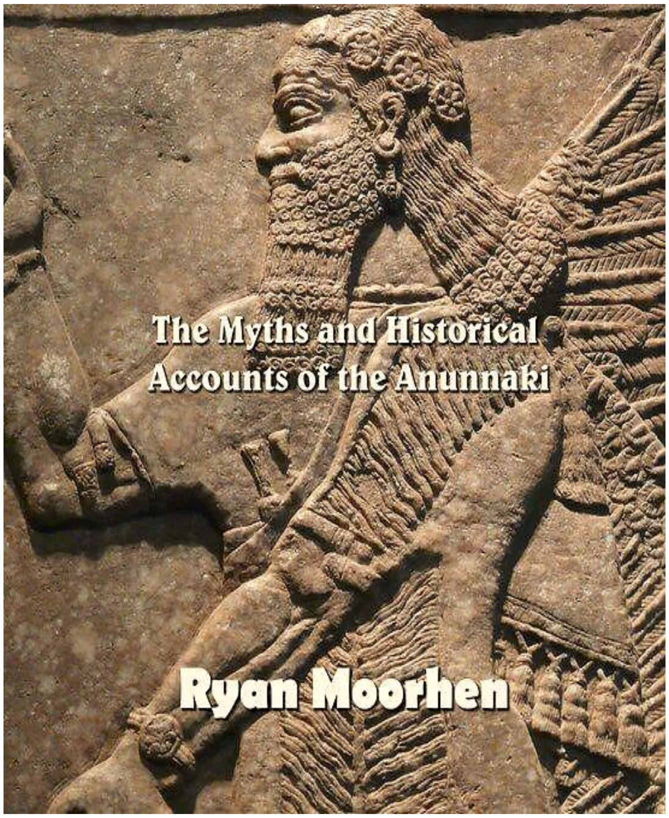

سەرباسەك دەربارەی پەیڤا سۆمەر:

کومکرن/ دلدار نزار

کوردستان ئێکەم نیشتیمانێ سۆمەرییان..

سۆمەرییان نەدگۆتنە خوە سۆمەری! بەلكو هەر ئەڤ ناڤە ژلایێ ئاشۆریناسانڤە خستن پاڵ سۆمەرییان ژبەر مەبەستێت خۆە یێن تایبەت و ئەڤ چەندە بوویە سەدەما تێكدانا مێشكێ خۆێنەری كو هزردكن سۆمەر ناڤێ ئێكەم مللەتێن بلیمەتن، كو ل سەدێ سیێ ئێكەم لاپەڕێ مێژووێ ڤەكرن.

ئانكو سۆمەرییان دگۆتنە خوە و وەلاتێ خوە (ئوریكی URIKI) و وانا هەر ب ئەڤێ ناڤی خۆە ددان ناساندن.

زمانێ سۆمەرییان ب هێلا مێخی هاتییە نڤێسین، ل سەر دەپان تاكو نها گەهشتینە ل بەر دەستێن مرۆڤاییەتیێ، هەر ئەڤە بوو ئەگەر شارستانییەتەك ل سەدەییێن بەری مێژوویێ مالئاڤاییێ بكت و ئێكە دن سەرهلبدت. ئانكو ل سەدێ چوارێدا نڤێسین ب وێنەیی بوو، پاشی هێدی هێدی ل دەوروبەرێن ٣٥٠٠ پ.ز. نڤێسینا مێخی هاتە بكارئانین.

کوردستان

شاری دێرینی

خوداوەندە

سۆمەرییەکان..

وەرگێڕ/ سیما گەردی

سومەرییەکان کێن؟

سومەرییەکان، خەڵکی میسۆپۆتامیای باشووربوون (ئەو ناوچەیە کە ئێستا بەشێکە لە باشووری عێڕاق)، ئەوان یەکێکن لە کۆنترین شارمزایەتییەکانی مرۆڤایەتی بوون، کە لە نزیکەی ٤١٠٠ پ.ز تا ١٧٥٠ پ.ز. پەیوەندییان هەبوو.

سومەرییە کۆنەکان، کە بە "سەرە ڕەشەکان" ناسراون، لە باشووری ئەو شوێنەی کە ئێستا عێراقە دەژیان. یەکێکن لە یەکەم شارستانیە گەورەکان کە لەسەر زەوی (٣٥٠٠–١٧٥٠) پێش زایین.

جوگرافیا و کۆمەڵگا:

- سومەر وڵاتێکی یەککگرتوو نەبوو، بەڵکو ناوچەیەک بوو لە چەند شار-دەوڵەت پێکهاتوو، وەک ئۆڕ، ئووڕۆک، لاگاش، و ئێریدو.
- هەر شارەکە پادشا و خودای تایبەتی خۆی هەبوو.
- سومەرییەکان خۆیان بە "سەرە ڕەشەکان" ناساند.

هاوبەشبوونەکانیان لە چەندی و زانست:

- یەکێکن لە یەکەم ئەو کەسانەن کە نووسینی کۆن و نووسینی کیۆنیفۆرمیان دروست کرد.
- زیگۆراتی گەورمیان دروست کرد، بۆ پەیڕەوی خودایان.
- پێشکەوتنێکی زۆریان هەبوو لە ماتماتیک، یاسا، ئاسمانزانی، و سیستەمی ئاوجێهێنان.
- چیرۆکی گیلگامێش یەکێکە لە کۆنترین ئەدەبیاتە ناسراوەکان.

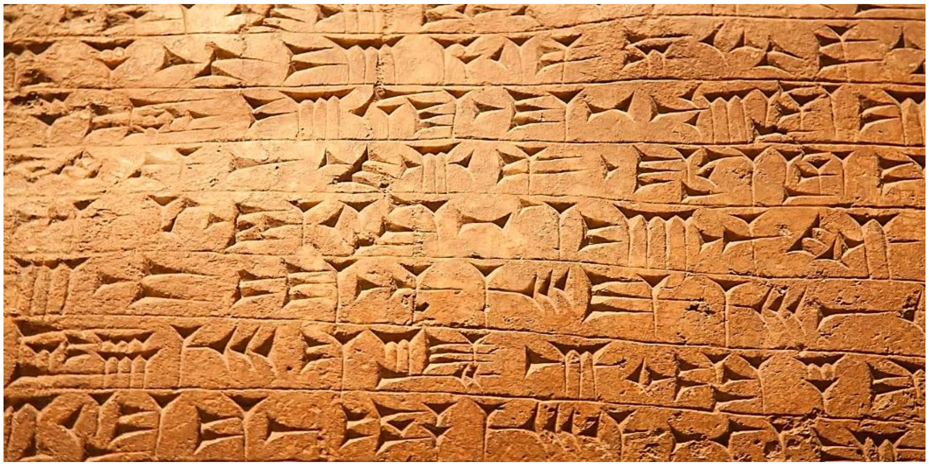

باوەڕەکان و خودایان:

• سۆمەرییەکان بە خودایانی زۆر باوەڕیان هەبوو (پۆلیتەئیزم)، و دەقەکانی ئەوان لە سەدەی سێهەم پێش زایینەوە نزیکەی ٣٦٠٠ خودا لە خۆدەگرن.

• وشەی "DINGIR / DIGIR" لە زمانی سۆمەری وەک "خودا_خودایەتی" بەکار دەهات و لە پێش ناوی خودایان دەنوسرێت.

خودایە گەورەکان:

•ئەن – (An) خودای ئاسمان.

• ئەنگلیل – (Enlil) خودای با و تووفان.

• ئێنکی / Enki) – Nudimmud(خودای ئاو، زانست، و ئافرین.

• نینهۆرساگ – (Ninhursag)خودای بەرهەمی زێڕ و زەوی.

•ئوتو (Utu) خودای خۆر و داد.

•نانا – (Nanna) خودای مانگ، باوکی ئوتو.

ئێنکی: یەکێکە لە ئەنونوکییەکان خوداوەندی سۆمەری ئاو و زانین (gestú) و پیشەسازی (gašam) و دروستکردnudimmud) ، دواتر بە ئیا ئەکادی ناسرا.

خوداوەندە سەرەکییەکانی ناو پانتیۆنی سۆمەری، بریتی بوون لە ئان، خوداوەندی ئاسمانەکان، ئێنلیل، خوداوەندی با و زریان، ئەنکی ئێنکی، خوداوەندی ئاو و کولتووری مرۆڤ، نینهورساگ، خوداوەندی بەخێوکردن و زەوی، ئوتو، خوداوەندی خۆر و دادپەروەری، و باوکی نانا، خوداوەندی مانگ.

سۆمەرییەکان پێیان وابوو، کە ئەنانۆکییەکان خوداوەندی خاکەکەیانن، ئەوانیش بەرپرسیارن لە دروستکردنی مرۆڤایەتی.

هەروەها، دەوترێت ئەنانۆکییەکان بوونەوەرێکی زۆر پێشکەوتوو بوون، و لە شارەکانی سەر مەریخ و موشتەری و زوحەلدا دەژین.

نزیکەی ٥٠٠٠ ساڵ لەمەوبەر سۆمەرییەکان (٤١٠٠-١٧٥٠ پێش زایین) کە بنکەکانیان لە دەوروبەری میزۆپۆتامیا (عێراقی ئێستا) بووە، حیسابیان کردووە کە یەک ڕۆژ نزیکەی ٢٤ کاتژمێرە و هەر کاتژمێرێک ٦٠ خولەک درێژە. بۆ ئاگاداربوون لە کات، خۆر و ئەستێرە و کاتژمێری ئاویان بەکارهێنا. کاتژمێرەکانی ئاو بۆ پێوانەکردنی کات لە ڕۆیشتنی وردە وردەی ئاو لە دەفرێکەوە بۆ دەفرێکی تر بەکاردەهێنا.

کوردستان ئێکەم مۆزەخانا مرۆڤایەتییێیە

کو دناڤ هەر بۆستەک خاکا وێدا، میراتەک مرۆڤایەتیێ پاراستییە.

ئەندازیار- ئالان دۆسکی

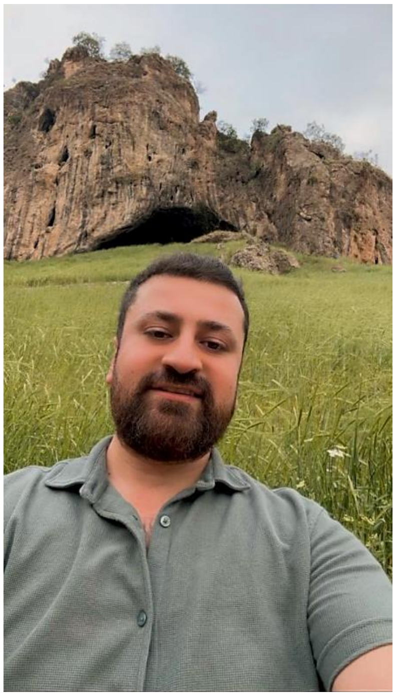

ئە شکەوتی شانیدەر:

ژێدەری سروشتی و خۆدای بۆ هەر و هەری کوردەکان و مرۆڤایەتی.

ئەشکەوتی شانەدەر، دەکەوێتە قەزای مێرگەسوور، لەشاری هەولێر و (۲۲۰۰) پی بەرزە لەئاستی رووی دەریاوە، دەکەوێتە سەر بەرزایی لوتکە چیای برادۆست و مێژووی ئەم ئەشکەوتە دەگەرێتەوە بۆ چاخی بەردینی کۆن بۆ(۷۰۰۰) ساڵ پێش زایینی، بەکۆنترین و گەورەترین ئەشکەوت دادەنرێت لە عێراقدا لەبەرزی(۱۸م) و درێژی(٤٠م) و پانی (٢٧م) کە فراوان دەبێت بۆ ناوەوە تا دەگاتە (٦٠م) بەنزیکەیی .

لەساڵی (١٩٥١ تا ١٩٦١)، هەڵکۆڵینی سەرەتایی تێدا ئەنجام دراوە لەلایەن زانا (راڵف سولیکی) بەپاڵپشتی بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی شوێنەوار لەوکاتەدا، ئەم هەلکۆڵینەش تەواو نەکراوە و لەئەنجامی ئەم هەڵکۆڵینەش چوار چین دۆزراونەتەوە .

ژمارەیەك ئیسکەپەیکەری مرۆڤی نیاندرتاڵ و کۆمەڵێك کەلوپەلی بەکارهێنانی لەبەرد دروستکراو دۆزرایەوە، کە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی بەردینی کۆن، لەگەڵ ئیسکەپەیکەرەکاندا چەند جۆرێك گوڵ دۆزرایەوە، کە لەگەڵ مردووەکان ناشترابوو، بۆیە مرۆڤەکان بە مرۆڤی گوڵ و مرۆڤی شاندەر و مرۆڤی نیاندرتال ناوزەند کران.

بەشێك لەحنێرەکانی ئەم ئەشکەوتە بۆ کورد و مرۆڤایەتی:

1. گەشەسەندنی هزر و بیری مرۆڤ لە قۆناخێکی گیانەوەری بۆ قۆناخێکی مرۆیی بەتێپەڕبوونی کاتەکان لە ٣٠٠٠٠ تا ١٥٠٠٠٠ هزار ساڵ.

2. یەکەم سەرهەڵدانی بیرۆکەی هەبوونی خودا، لە ئەشکەوتی شانەدەر بوو، سەرهەڵدانی ئەم بیرۆکەیە ٦٥٠٠٠ تا ٧٥٠٠٠ هەزارساڵی خایاند، بەپێی گریمانی تیمی ڤەگۆلەری ژاپۆنی لەژێر ناو نیشانی

THE HUMAN BRAIN AND MAIND

3. لەم ئەشکەوتەیە تۆانی ببێتە ژێدەرێکی سرۆشتی و خۆدای بۆ هەر و هەری کوردەکان بەشانازییەوە بڵێن ئێمەن لەگەل گۆل و سرۆشتی کوردستان لەبن ئەم خاکەوە دەرکەوتوون. هەروەکو د.ڕالف سۆلیکی ناوی پەرتۆکەکەی خۆی کردییە:

Ralph S.Solecki.Shanidar. (The First Folwer People) Nyork 1971 page2.

مرۆڤی نیاندرتاڵ

لەئەشکەوتی شانیدەر

نڤیسکار
نوژین عەبدوڵڵا

ئایینێن کەڤن یێن کوردستانێ:

هەموو بەڵگەیێن مێژووی و دەروونی ئاماژێ ددەنە وێ یەکێ، ل دەستپێکا پەیدابوونا مرۆڤی، بزاڤ کرینە جیهانا دەوروبەرێن خوە ناس بکەن و ئارمانج ژهەبوونا خوە بزانن، ئەڤ چەندە ژی بوو ئەگەر بیروباوەر و ڕێورەسمێن ئایینی قۆناغ ب قۆناغ سەرهەلبدەن. ژئەگەرێن سەرەکی یێن کو بووینە ئەگەرێ پەیدابوونا ئایینان، گەریانە ل دویف هوکارەکێ ئارامییا دەروونی، کو ب وان ببەخشت، دەمێ ڕێ ب ڕێ ئاستەنگ و کارەساتان دبن، دیسان ژبۆ کو بگەهەنە ڕوونکرنەکێ بۆ وان دیاردێن وەکو: مرن، نەخوشی، هەبوون، دیاردێن سروشتی...هتد. ئەوێن هەتا نها ب دروستی نەهاتینە نیاسین و ب تایبەت بۆ مرۆڤێن بەرێ، وەکو نهێنییەکێ بوون.

دیسان، ڕێکخستنا بەهایێن ڕەوشتی و کۆمەلگەهێ یەک ژ ئەگەران بوو مرۆڤی هەست پێ کری ئایین وەکو ڕێکخەرەک یێ پێدڤییە بهێتە هەبوونێ، زۆربەیا فەیلەسوف و بیرمەندان وسا هزر دکەن، مرۆڤ ب خوەزایا خوە مەیلا باوەری ئینان ب ئافرێنەرەکی یان دەستهەڵاتەکا بلندترهەیە و ئایین ڕوونکرنێ بۆئەڤێ چەندێ ددەت، واتە غەریزەیا مرۆڤی وەل مرۆڤی کرییە، دگەل دەستپێکا هزرکرنێ ل دویف ئافرێنەرەکی بگەریت.

ئێکەم ئایینێن مرۆڤی نیاسین، کۆمەکا ئایینێن دەستپێکی و خوەزایی بوون، ل دەڤ ڤەکۆلەران ب چەند ناڤان هاتنە نیاسین، وەکو: ئایینێن دەستپێکی یان ژی (ئەنیمی Animism)، باوەری ب وێ یەکێ هەبوو، هەر تشتێ د سروشتیدا (گیانەوەر، دار، چیا، ڕۆژ، هەیڤ...) ڕۆحەک یان هێزەکا ڤەشارتی هەیە، دگەل وێ یەکێ هزر دکر، ڕۆح کۆنترۆلا جیهانێ دکەن، ئەڤجا ژ ترسێ یان ژی بۆ داخوازا پاراستنا خوە پەرستنا ئەڤان تشتان کرییە.

ئەڤان ئایینان پەرتووکەکا پیرۆز یان ژی پەرستگەهەک نەبوو، ڕێورەسمێن وان د ڕۆحی بوون و گرێدای سروشت و وەرزێن سالێ بوون. پشتی هینگێ ئەڤێ یەکێ پێشکەفتن ب خوەڤە دیت وهاتە گۆهورین بۆ (تۆتمایی Totemism)، کو پەرستنا هێمایێن گیانەوەران و ڕووەکان دهاتە کرن، هەر یەکێ دەربرین ژ (ڕۆحا هۆزەکێ یان پارێزەرێ وێ دکر، واتە ب پارێزەرێ خوە ددا زانین. پشتی وێ قوناغێ ژی قوناغا (شامانی Shamanism) دهێت، ئەڤان ئایینان پشتبەستن دکر سەر هەبوونا ناڤبەندەکێ ڕۆحی (شامان)، ب ڕێیا وان ناڤبەندان پەیوەندی ب ڕۆحان دکر بۆ چارەکرنا کێشێن مرۆڤان یان پێشبینیکرنا داهاتی. هەروەسا ئایینێن (ستێر و ڕۆژان)، مرۆڤان

پەرستنا هەسارە و ڕۆژێ دکر، وەکو پەرستنا ڕۆژێ ل دەف سۆمەرییان. یا خۆیایە کو ئەڤ ئایینە د ڕێکخستی نەبوون و ڕێسا و یاسایێن خوە یێن تایبەت نەبوون بتنێ هندەک ژ پێدڤیاتیێن مرۆڤان یێن ڕۆحی دابین دکرن.

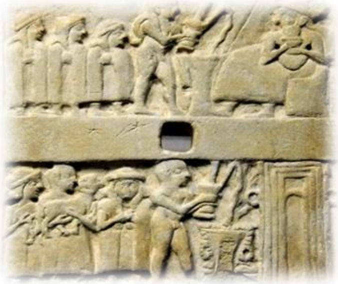

دەڤەرا کوردنشین، خودان مێژوویەکا ئایینی یا کەڤن و فرەڕەنگە، بەری بەلاڤبوونا ئایینێن ئاسمانی چەندین ئایین و بیروباوەڕێن جودا تێدا هەبوون. ل دویڤ ژێدەر و بەلگەیێن مێژووی و شوێنەواری، خۆیا دبیت ئایینێن دەستپێکێ ل دەڤەرا کوردستانێ، ئایینێن سروشتی یێن کەڤن بوون، کو ب ئایینێن (تۆتمایی و ئینیمی) دهێنە نیاسین.

ل دویڤ بەلگەیێن بەردەست ژ تۆمارێن مێژوویی، ئەوێن ب زمانێ بزماری هاتینە نڤیسین و ڤەدگەرن بۆ هزارا چارێ بەری زایینی، ئایینێ (سۆمەری) د ناڤ ڕێوڕەسمێن خوەدا پەرستنا ڕۆژێ دکر، کەڤنترین ئایینێ ڕێکخستی یێ خودان ڕێسا و بیروباوەڕێن خوە یێن تایبەت بوو، ل باشوورێ دۆلا دوو ڕووباران (عێراقا نها و بەشەک ژ کوردستانێ) هاتییە پەیرەو کرن و کاریگەرییەکا مەزن و ئێکسەر ل سەر مللەتێن پشتی خوە ژ ئەکەدی و بابلی و ئاشووریان هەبوو، ئەڤ کاریگەرییا مەزن ل ناڤەڕاست و باشوورێ دولا دوو ڕووباران سنووردار نەبوو، بەلکی د وی سەردەمیدا کاریگەرییا وی یا کولتووری و ئایینی ب ڕەنگەکی ل سەر دەڤەرا کوردستانێ ژی هەبوو، چ بەلگە نینن هەبوونا ئایینەکێ کەڤنتر ب ڤێ ڕێکخستنێ بسەلمینن.

ل ڤێرێ ب ئەوان ئایینان ئاشنا دبین، ئەوێن ل دەڤەرێن کوردی سەرهلداین و هاتینە پەیرەو کرن، هەلبەت دەڤەرا کوردی ب درێژاهییا مێژوویێ گەلەک گۆهەرین ب خوەڤە دیتن ژ هەمی ڕویان ڤە. ئەم دێ ل سەر چەند ئایینێن وەکو میترایی، زەردەشتی، ئێزیدی، یارسانی، ڕاوەستین و بەشەکێ بچیک ژ ڕویێ ئەوان یێ مژدار زەلال کەین. تێگەهەشتن و نیاسینا ئەڤان ئایینان گرنگییەکا زۆر هەیە، ژبۆ تێگەهەشتنا میراتێ کلتووری و ئایینی یێ گەلێ کورد، دیسان ڕوونکرنا ڕەهێن کویر یێن ناسنامەیا ئایینی یا تایبەت ب کوردان ڤە. ب خواندنا ئەڤێ ڤەکۆلینێ دێ ئاشنایی فرەڕەنگییا ئایینی بین، کو ب درێژاهییا مێژوویێ دەڤەرا کوردی پێ هاتییە نیاسین، سەرەڕای وان هەمی گوهوڕینێن مەزن، یێن دەڤەرێ ب گشتی ب خوەڤە دیتین، لێ هەتا نها ئەڤ فرەئایینیە د کوردستانێدا یا بەرچاڤە.

١- ئایینێ میتڕایی Mithraism: ١٦٠٠ پێش زایین

میتڕایزم Mithraism، ئایینەکێ هیندۆ- ئیرانی یێ کەڤنە، یێ تەرخانکرییە بۆ پەرستنا خوداوەند میتڕایی، بەری پتر (١٦٠٠) سالان بەری زایینی ژ لایێ ئیرانییان ڤە دەرکەفتییە، ل سەر بنەمایێ پەرستنا خوداوەند (میترا) هاتییە دامەزراندن، ب واتەیا (ڕۆناهی) دهێت، گرێدایە ب ڕۆژ و ڕاستی و دادپەروەرییێڤە، ئەڤی ئایینی ڕۆلەکێ بەرچاڤ هەبوو د گهوڕینا بیروباوەڕێن ئایینیدا ل ئەڤێ ناوچەیێ، ل سالا ١٣٥٠ پ.ز، بۆ ئێکەم جار د ژێدەرێن نڤیسیدا بەحس ل خودایێ میترا هاتییە کرن، د ئێک ژ دەقێن ڕێککەفتنا د ناڤبەرا پاشایێ حیسی (شۆبیلۆلیۆما) و پاشایێ میتانی (ماتیوازە)یدا.

پەیوەندییا د ناڤبەرا میتراپزم و کورداندا ڤەدگەریت بۆ ڕەهـ و ریشالێن ئیرانی و گەلێ میتانی، کو ل رێزا باب و باپیرێن کوردان دهێتە دانان، ئەڤ چەندە ژی ئاماژەیە کو ئەڤ ئایینە بەشەک بوو ژ میراتێ ئایینی ل کوردستانا کەڤن، بەری سەرهەلدانا ئایینێن دی یێن وەکو زەردەشتی و ئێزیدی...هتد. ئایینێ میترایی وەکو تێکەلەیەک ژ رۆژ پەرێسییا زەردشتی و رێورەسمێن شەرڤانی هاتییە کورتکرن، کاریگەرییا خوە ل سەر کۆمەلگەهێن ئیرانی و کوردی یێن کەڤن هێلایە. پەرستنا میترایی ل ئیرانێ یا بەلاڤ بوو هەتا رێورەسمێن ئەوی ژ لایێ زەردەشتیڤە هاتینە هەلوەشاندن، ب بەلاڤبوونا ئایینێ زەردەشتی، کاریگەری و ئاماژەیێن بەردەوامییا پەرستنا میترایی گەلەک ل ئیرانێ لاواز بوون. سەرەرای ئەوێ چەندێ کو هندەک ژ پاشایێن ئەخمینییێن فارس زەردەشتی پەیرەو کر، بەلێ ب ئەگەرێ پێکڤەژیانا ئایینان رێ ب بەلاڤبوونا میتراییێ ل سنوورێ ئیمپراتۆریەتا خوە ددا، خودایێ میترا ڤەگەریا ڤە و مل ب ملێ ئەهۆرامەزدای، وەکو خودایێ رۆژێ هاتە وێنەکرن، هەتا پاشایێن فارسی و ئەخمینی هێز ژێ وەردگرت، تاجا پاشایێن ئەخمینی شێوەیێ رۆژێ ل سەر دهاتە دانان کو ئاماژە بوو بۆ چاڤی خۆدایێ میترا.

٢- ئایینێ زەردەشتی: ٦٠٠پێش زایین

ئایینێ زەردەشتی ئێکە ژ کەڤنترین ئایینێن ئێکتاپەرستی د مێژوویێدا، ل سەر بنەمایێن پەیامبەر (زەردەشت) هاتییە دامەزراندن، ل دویڤ هندەک ژێدەران مێژوویا وی ڤەدگەریتە ڤە بۆ نێزیکی ١٥٠٠-١٢٠٠ سالان بەری زایینی، بەلێ پترییا ژێدەرێن باوەرپێکری وێ چەندێ دوپات دکەن، دەرکەفتنا ئەڤی ئایینی ب فەرمی ڤەدگەریتە ڤە بۆ ٦٠٠ سالان بەری زایینی، واتە دگەل ژدایک بوونا پەیامبەر (زەردەشت). ئایینێ زەردەشتی باوەری ب ئێک خودایی هەیە ئەو ژی (ئاهۆرامەزدا)یە، هێمایێ چاکی و داناییێ یە، د ململانەکا بەردەوام دایە دگەل هێزێن خرابدا، کو هەبوونەک ب ناڤێ ئەهریمەن نوینەراتییا وێ دکەت.

ئەڤ ئایینە دوپاتیێ ل سەر دوانەیا چاکی و خرابیێ دکەت، د گەل گرنگییا هەلبژارتنا رەوشتی بۆ مرۆڤی، مرۆڤی بەرپرسیار دکەت ژ کریارێن ئەوی، وەسا هزر دکەت ب ململانێیا خوە کاریگەری ل سەر چارەنڤیسێ جیهانێ هەیە. پەرتووکا پیرۆز یا ئایینێ زەردەشتێ (ئاڤێستا)یە، فێرکاری و رێورەسمێن پەرستنا زەردەشتی تێدا هەنە، نوینەراتیا میراتەکێ شارستانی یێ مەزن دکەت، کاریگەری ل سەر ئایینێن دی یێن وەکو یەهودی و مەسیحی هەبوویە. زەردەشتی ئایینێ ئیمپراتۆریەتێن فارسی و ئەخمینی و ساسانی بوو، ل ناوچەیێن کوردی یێن کەڤن گەشە دکر، ئەڤ چەندە بوو ئەگەرێ بەلاڤبوون و کارتێکرنا وی ل سەر ئاکنجییێن ڤێ ناوچێ، ژ ئەوان ژی کورد، ژ لایێ کولتووری و ئایینی کاریگەری ل سەر هەبوو، لێ پشتی فتۆحاتێن ئیسلامی ل سەر دەڤەرێ ل سەدێ (٧) زایینی، داکەفتنەکا بەرچاڤ ب خوەڤە دیت، ژ ئەگەرێ کێمبوونا دویڤکەفتیین وی، هەرووسا کۆچکرنا دویڤەکفتیێن مایی ژی وەکو گرۆپێن بچووک بۆ ئیران و هندستانێ.

ب ئەڤی ڕەنگی، د مێژوویا کوردستان و دەڤەرێدا، ئایینێ زەردەشتی نوینەراتییا میراتەکێ کویر و دیر یێ ئایینی و فەلسەفی دکەت، یەکتاپەرێسی و ڕەوشت و روحانییەتێ د چارچوڤەیێ ململانێیا د ناڤبەرا چاکی و خرابییێدا تێکەل دکەت.

٣- ئایینێ ئێزیدی:

ئایینی ئێزیدی ژ ئایینێن یەکتاپەرستی یێن هەرە کەڤنە ل دەڤەرا کوردستانێ، گەلەک بۆچوون ل سەر مێژوویا دەرکەفتنا ئەڤی ئایینی هەنە لێ چ ژ وان د پشتراستکری نینن، لێ پترییا ژێدەران بەلاڤبوون و دەرکەفتنا وی بۆ بەری زایینی ڤەدگەرینن، واتە بەری دەرکەفتنا ئایینێ مەسیحیەتێ، هندەک ژێدەر دبێژن کو ئایینێ ئێزیدی گرێدان دگەل میتراپزم و زەردەشتی هەیە و تێکەلەیەکە ژ ئەڤان دوو ئایینان، هەڤدەم هندەک ژێدەر دبێژن کو ژ بیروباوەڕێن کەڤنێن دولا دوو ڕووباران گەشە کریە و دروست بوویە. دیسان بۆچوونژی هەنە کو دبێژن تایەکێ ئیسلامێیە و ژێ ڤەقەتیایە و بوویە ئایینەکێ سەربخوە، لێ ئەڤ بیردۆزە ژ لایێ ئێزیدییان بخوە ڤە دهێتە ڕەد کرن.

ئێزیدیزم، ئێک خودایی دگەل پیرۆزییا حەفت فریشتەیان تێکەل دکت، ژ وان ژی (مەلەکێ تاووس)، ب هێمایەکێ ناڤەندگیر د ناڤبەرا خۆدێ و مرۆڤایەتییێدا دهێتە دەینان، دویر ژ پەیوەندییا شاش یا شەیتانی. ئەڤ ئایینە وان بیروباوەران ب خوە ڤە دگریت، ئەو تۆخمێن ئایینێن بابلی و زەردەشتی و مانیکی بخۆڤە دگرن، یێ تایبەتمەندە ب سرۆشتێ نهێنی و پاراستنا نەریتێن زارەکی. ناڤێ (ئێزیدی) د سەردەمێ ئیسلامیدا بوو جهێ بایەخدانێ، بەری وێ قوناغێ دویڤکەفتیێن وی ب ناڤێن جودا جودا دهاتە نیاسین، د سەدێ دوازدێ زایینیدا شێخ عودەی کورێ موسافر ڕۆلەکێ گرنگ هەبوو د ئازراندنا ڤی و ئایینی و ڕێکخستنا پراکتیزێن ویدا. پترییا ئێزیدییێن نوکە وەکو کەمینەیەک ل باشوورێ کوردستانێ دژین، ب تایبەت ل پارێزگەها دهوک و ناڤچێن ڤەقەتیای یێن هەرێما کوردستانێ، دیسان پێکهاتێن وان ل سوریا، ئیران، ئەرمینیا، جورجیا و گەلەک دەڤەرێن دی هەنە.

٤- ئایینێ یارسانی (کاکەیی): چەرخێ چاردێ یێ زایینی

یارسانیزم، ب کاکەیی دهێتە نیاسین، ئایینەکێ ڤەشارتی یێ کوردییە، ل چەرخێ ١٤ز ل ناوچەیا هەورامان یا د ناڤبەرا سنوورێ ئیران و کوردستانا باشووردا ژ لایێ سۆلتان سوهاک ڤە هاتییە دامەزراندن، ئەڤ ئایینە درێژەپیدەرێ نەریتێن ڕۆحی یێن کەڤن یێن ئیرانێیە، گەلەک ژ بنەماییێن وی دگەل زەردەشتی و ئێزیدیزمێدا د هەڤبەشن، دگەل کاریگەرییەکا بەرچاڤ ب سۆفیگەرییا ئیسلامی.

یارسانی هزر دکەن، خودێ د مێژووییێدا حەفت جاران خوە دەردئێخیت، دیسان ڕۆح د زڤرۆکێن دووبارەدا ژدایکبوونێدا دەرباز دبن هەتا دگەهەنە کاملبوونێ، ئەڤ بیروباوەڕە د ڕێوڕەسمێن بازنەیی یێن (جەما)دا دەردکەڤیت، ب کێمی حەفت زەلام دروینن، ب سەرکێشییا هوستایەک و (کەلامخوین)ەکی، د وی دەمیدا (تەمبویر) دهێتە ژەنین، موزیک و سروود جهێ نڤێژ و گۆتاران دگرن، کو ئامرازێن سەرەکی یێن پەرستنێ نە. هەروەسا یارسانی هزرا هەڤژینیێ دگەل بیانییان ب ئێکجاری ڕەد دکن، ئەڤە ژی ژبەر پاراستنا ناسنامەیا خوە و ئایینێ خوە ژ بەلاڤبوونێ.

دۆماهیك...

ئایینێن کەڤن یێن کوردی، ئەوێ چەندێ نیشان ددن، کورد هەر ژ دەستپێکا مێژوویێ خودان جیهانبینینەکا کویر یا ڕۆحی بوویە، ل سەر بنەمایێ پەرستنا هێزێن سروشتی، دەرکەفتنا ڕۆناهی و ڕاستیێ. ئەڤ بیروباوەڕە بووینە بناغەیێ شوناسیا فەرهەنگی یا دەستپێکی ژبۆ ناسنامەیا کولتووری و ئایینی یا کوردان، دیسان بووینە هێڤێنێ دەرکەفتنا چەندین ئایینێن دی یێن ڕێکخستیتر ل دەڤەرێ، وەکی میتڕایزم، زەردەشتی و پاشی ئێزیدی و یارسانی، دووبارە خواندنا ئەڤان ئایینان نە بتنێ زیندیکرنا مێژوویەکا ڕۆحی یا تۆزگرتییە، بەلکی دەرازینکەکە بۆ پتر تێگەهەشتنا پێکهاتێ رەمزی یێ کویر یێ هەبوونا کوردان.

میرنشینی سۆران، یەکێک بوو لەو میرنشینە کوردییانەی باشووری کوردستان، ماوەیەکی زۆر حوکمڕانی شار و ناوچەکانی باشوری کوردستان کردووە. سنووری جوگرافی میرنشینەکەش بەپێی گۆڕانی قۆناغە مێژووییەکان و حوکمڕانی میرەکانی میرنشینەکە گۆڕانکاری بەسەر داهاتووە.

یەکێك لە تایبەتمەندییەکانی ئەم میرنشینە ئەوەیە تەنها پیاوان فەرمانڕواییان نەکردووە، بەڵکو ئافرەتانیش بەشدارییان کردووە، هەروەها توانیویانە فراوانخوازی ئەنجام بدەن.

خودی بەشداری ئافرەتانیش لە بەڕێوەبردن و فەرمانڕوایی ئەم میرنشینەدا بە دوو شێواز بووە:
شێوازی یەکەم: فەرمانڕوایی کردنی ڕاستەوخۆی میرنشینەکە، وەکو میر خانزاد خاتوون، ڕاستەوخۆ

ئەگەرچی بەشێک لە میر و پاشاکانی کورد گرنگیان بە کاری ئایینی و زانستی داوە، نەک تەنها ئەرکە سەربازی و ئیدارییەکانیان، هەروەها چەندین دامەزراوەی خوێندنیان دروست کردووە، وەک قوتابخانە و مزگەوت و مەدرسە. سەرەڕای ئەوەی میرنشینی سۆران سەرکەوتوو بوون لە دروستکردنی ژمارەیەک لەو دامەزراوانە، بەڵام لەسەردەمی خانزاد ، شاری هەریر بەتایبەت و میرنشینی سۆران بەگشتی لەرووی زانستییەوە بەرەوپێش چوو، بۆنموونە لە ساڵی ١٠٧٠ی کۆچی/١٦٥٩ی زایینیدا، باس لەوە دەکرێت خانزاد کتێبخانەیەک و مەدرسەیەکی بەناوی خۆیەوە دروستکردووە، هەروەک محەمەد عەلی قەرەداغی باسی دەکات کەئەم زانیاریانەی لە کتێبێکی دەستنووسەوە وەرگرتووە بە ژمارەی (٢٠٢٧٨) کە دەکەوێتە "دار سەدام بۆ دەستنووسەکان".

لەدوای دەستگیرکردنی سلێمان بەگی هاوسەری جڵەوی دەسەڵاتی میرنشینەکەی گرتۆتە دەست تا ئەوکاتەی ئەحمەد خانی کوڕی گەورە بوو، ئینجا لە ساڵانی ١٦٥٨ز کورسیی دەسەڵاتەکەی ڕادەستی کوڕەکەی خۆی کردووە.

شێوازی دووەم/ بەشداریکردن بەشێوەی ناڕاستەوخۆ، ئافرەتان لە پاڵ مێردەکانیانەوە لە پشتی پەردەوە ڕۆڵییان لە بەڕێوەبردن و فەرمانەکانی میرنشینی سۆراندا هەبووە، هەروەکو لە قۆناغەکانی دواتردا دەبینین لە سەردەمی حوکمڕانی میرمستەفا کوڕی ئۆغز بەگ، لە دوای زۆرتربوونی ململانێیە نێوخۆییەکانی میرنشینی سۆران، ئەوا خێزانەکەی بەناوی (شازەمان) ڕۆڵی بینیوە لە ڕێنمایی و هاوکاری کردنی بەڕێوەبردنی میرنشینەکە. تەنانەت لە ساڵی ١٨١٣ز شازەمان ڕۆڵی هەبووە لە باوەڕ پێهێنانی (مستەفا بەگ) بۆ دانانی لەسەر دەسەڵات و جێهێشتنی حوکمڕانی میرنشینەکەی بۆ میر محەممەدی کوڕی.

خانزاد خاتوون، یەکەم و دوایین ئافرەتی میری میرنشینی سۆران بوو. لەو ماوەیەی خانزاد لە دەسەڵاتدا بوو، بارودۆخی کارگێڕی، سیاسی و سەربازی میرنشینی سۆران بە قۆناغێکی گەورە و گرنگدا تێپەڕی. لە لایەکی دیکەوە خانزاد لە ماوەی دەسەڵاتیدا توانی پێشکەوتنی گەورە لە بواری زانستی و سەربازی و ئاوەدانی میرنشینی سۆران بەدەست بهێنێت. ناوبراو کچی عومەر بەگی سۆران بوو، هەروەها دوای کوژرانی سلێمان بەگی ئەنجامی ئەمەش، شاری هەریر بوو بە شوێنێکی بەناوبانگی بەرفراوان لە ویلایەتی شارەزوور، ئەویش بەهۆی بەردەستبوونی ناوەندی زانستی لە شارەکەدابوو.

بەم شێوەیە خانزاد سەرکردەیەکی درەوشاوە بوو، کە بەرپرسیار بوو لە کۆمەڵێک دەستکەوتی سەرەکی لە بوارەکانی زانست و ئایین بۆ میرنشینی سۆران. جگە لەمەش بە دابینکردنی بژێوی ژیانیان و سەرپەرشتی کردنی حوجرە و ناوەندەکانی زانستی، بوو بە بە داکۆکیکارێکی زۆر بەرچاو بۆ لایەنی زانستی میرنشینی سۆران و شاری هەریر بەتایبەتی.

لە درێژەی قۆناغەکانی دواتردا لە میرنشینە کوردییەکان و شارستانیەتەکانی کورد، ژنان بەردەوام بوون وە هەمان ئەو ڕۆڵەی لەبواری زانستی و کارگێڕییەی لە سەردەمی پێشووتردا هەیانبوو. دوای ئەوەی خانزاد هاتە سەر دەسەڵات، هەوڵیدا چەند مزگەوتێکیش ئاوەدان بکاتەوە گرنگیان پێبدا، هەروەها جگە لە درووستکردنی مەدرەسە و کتێبخانەیەک هەر لە شاری هەریر، بە مەبەستی بەرزکردنەوەی ئاستی خوێندن لای دانیشتوانی میرنشینی سۆران بە گشتی، بە خودی خۆی سەرپەرشتی مەدرەسەی گوندی ماوەرانی کرد.

ئەم کورد ژ چ جوگرافی و جهێن دیتر نەهاتنە کوردستانێ، بەلکی ب پێچەوانەڤە گەل و نەتەوە یێ ژمە پەیدابووین و ئەو یێن چووێن ژ کوردستانێ..

نەسرین بامەڕنی

چالاکڤانا سیاسی

ڕۆژهەلاتناسێ سوڤیەتی (نیکولا مار) د یەک ژ پەیامێن خودا ددت دیارکرن و دبێژیت: "کورد خەلکێ کورداستانێ ییێت ڕەسەنن، ژ چ جها نەهاتینە و د بنەڕەت دا دزڤرن بۆ نڤشێ کاردۆخی ". لەوڕانژی یا ئاشکرایە کو کورد دبنیاتدا، ژ ڕەگەزێ ئارینە، یێن خوە جهێ وێ دەڤەرا مێزۆپۆتامیا. هەروەسان، محمد امین زەکی ژی د دبێژیت: "کوردستان لاندکا مرۆڤایەتییە و دووەم لاندکا شارستانییەتێ یە پشتی پاپورا (نووح) پێغەمبەری دەما ل سەر چیایێ جودی ڕاوەستیای دووبارە ژیانێ ل وێرێ نۆژەن بوویەڤە".

ئانکۆ، هەتاکو ئەم ل چاخێ بەرپەڕێن ئۆلان بنێرن، دێ بینن بێگۆمان کوردستان وارێ پەیامبەران بوویە و ئەوژی بووینە بەڵگەیەك دن بۆ پاشماوێ وێ ڕاستیێ یاکو مە ل پێشتر گۆتی کو ئەم کورد ڕەسەنن ونە ژ چ وار و جهێن دی هاتینە بۆ کورستانێ.

دەربارەی پەیڤا کورد ل سەر زاریٚ چەند شارستانییەتیێن ژبەری پەیڤا مە دگۆتنیٚ:

1- سۆمەریا دگۆتیٚ: بکورا

2- ئاشووریا دگۆتیٚ: بکورتی

3- بابلیا دگۆتیٚ: بڤاردوو

4- ئەفریقیا دگۆتیٚ: بکوردش

5- عەرەبا دگۆتیٚ: أراجي الكرديه

ڕۆبەریٚ کوردستانا مەزن:

ڕۆبەریٚ کوردستانا مە زن دگەهیتە نیٚزیك k\m3 ٥٠٠٠٠٠ و بڤی شیٚوە ی یا دابە شکریە:

1- کوردستانا باکۆر k\m3 ١٩٤٠٠٠

2- کوردستانا ڕۆژهەلات k\m3 ١٢٤٠٠٠

3- کوردستانا باشۆر k\m3 ٧٢٠٠٠

4- کوردستانا ڕۆژئاڤا k\m3 ١٨٠٠٠

5- کوردستانا نیٚزیك ڕۆسیا k\m3 ٨٠٠٠

مە زنترین ڕووباریٚن دکوردستانیٚداژی دبورن:

1- ئاراس: ئەڤ ڕۆبارە ژ هەریٚما (بینگۆل) ل تورکیاییٚ دهیٚت و دچتە دە ریا قەزوین و دریٚژاهیا ئەڤی ڕۆباری ٩٢٠ کم.

2- دیجلە: ژدەریا جولجۆك (جولە مەرگ)، نزیك باژیٚری ئامەدیٚ یە و دکەڤتە سە ر کە نداڤا عەرە بی و ل عیراقیٚ دبیتە پیٚنچ جۆك (خابور، زیٚیٚ مە زن، زیٚیٚ بچۆك، سیروان، عڤیم).

3- ئوزۆن: دکەڤیتە سەر کوردستانا ڕۆژهەلات.

كاريگەريا وێنەيێن فۆتۆگرافی دناڤ گۆڤاراندا..

فۆتۆگرافی،
مینا گەردوونی،
زمانەك بێ پەيڤە..

وێنە د گۆڤاراندا
ڕۆڵەکێ گرنگ و
کاریگەر یێ هەی
بۆ ڕاکێشانا
خواندەڤانان، وێنەیێن
باش دشێن سەرنجا
خواندەڤانان ڕابکێشن
و وان هان بدەن کو
بابەتی بخۆینن و ژبۆی
گەهاندنا پەیامێ وێنە
دشێن د چرکەیەکێدا
پەیام و هەستی بدەن
خوێنەری، کو پیدڤی ب
گەلەک پەیڤان نینن
بۆ شرۆڤەکرنا بابەتان.
وێنەیێن باش نە بتنێ
گۆڤارێ جوانتر دکەن،
بەلکو دبنە بەشەکێ
سەرەکی یێ ئەزموونا
خوێندن و پێشکێشکرنا
ناڤەرۆکێ.

فۆتوکرافەر/
یوسف حەسەن

وێنە دشێن پارمەتییا خواندەڤانان بدەن، کو بابەتێن ئالۆز باشتر تێبگەهن و دیسان ژبۆ زێدەکرنا هێزا بیرئینانێ خەلک پتر وێنەیان بیر تینن ژ پەیڤان، ئەڤ چەندە هاریکارییا پتر بیرئینانا ناڤەرۆکێ دکەت، ئاڤاکرنا ناسنامەیا گۆڤاران شێوازێ وێنەیان تایبەتمەندییێن گۆڤاران پێک دئینن و دبنە بەشەک ژ ناسنامەیا وێ پشتگیرییا ناڤەرۆکێ کو وێنەیێن گۆنجای پارمەتییا بابەتی ددن و کوالێتیا گۆڤارێ بلند دکەن، و وێنە دشێن بۆ جوداکرنا بابەت و بەشێن جودا بهێنە بکارئینان، دا ڕێکخستن ژ خواندەڤانی دە هێسانتر بت و هاندانا هەستێن وێنەیێن باش دشێن هەستێن جودا وەک دلخۆشی، خەم و هێیجان یان ئەزموونێن دی ل دەڤ خواندەڤانی پەیدا بکەن و وێنە گۆڤارێ زیندیترو باوەرپێکریتر و کاریگەرتر دکەن، ڕۆڵەکا گرنگ د سەرکەفتنا گۆڤاراندا دبینن.

بۆ پێکڤەگرێدانا چاندان، وێنە دشێن ببن پرەك د ناڤبەرا چاندێن جیاواز دا، ئەو دشێن پارمەتیێ بدەن کو خواندەڤان ل چاندێن جیاواز تێبگەهن، بێیکو پێدڤی ب زمانەکێ هەڤپار هەبیت بۆ پشتڕاستکرنا ڕاستیان کو وێنەیێن دۆکیۆمێنتی (وێنەیێن ڕۆژنامەڤانی)، دشێن وەک بەڵگە بن بۆ ڕوویدانان و کەسان، و باوەرپێکریا بابەتی زێدە بکەن بۆ دروستکرنا کەشەکێ تایبەت، وێنە دشێن کەشەکێ تایبەت بۆ بابەتی دروست بکەن، بۆ نموونە وێنەیێن سروشتی و ئارام بۆ بابەتەکی دەربارەی گەشتیاریێ، یان وێنەیێن چالاک و پرلەرزین بۆ بابەتەکێ وەرزشی، و وێنە د گۆڤاراندا ئامرازەکێ بهێزە کو گەلەک ڕۆڵان دلەیزیت، ژ پەیوەندیکرنێ هەتا کاریگەریا سایکۆلۆژی، ژ نیشاندانا زانیاریان هەتا دروستکرنا هەڤناسینێ دگەل گۆڤارێ.

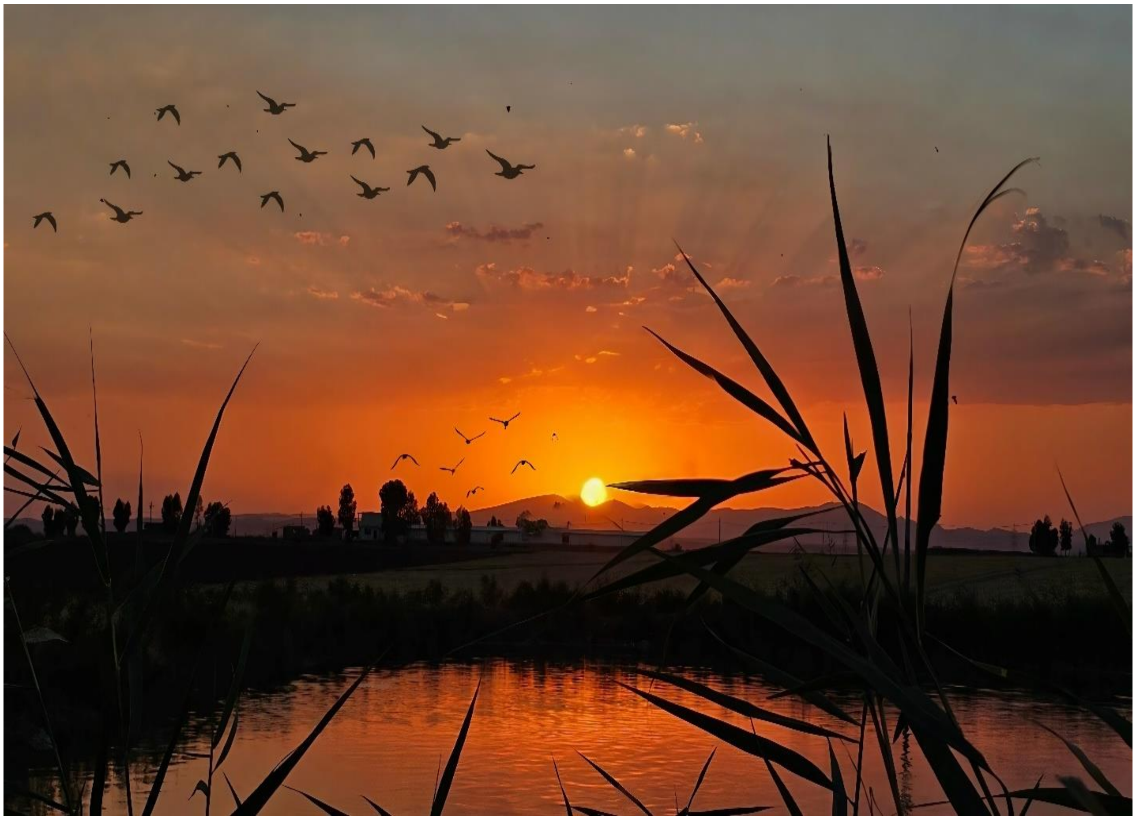

کاریگەری ئەدەب لەسەر زمان..

ئاشنا ئەمیر بارزانی

پەیوەندی نێوان ئەدەب و زمان پەیوەندییەکی ئاڵۆز و فرەلایەنەیە، هەریەکەیان کاریگەرییەکی قووڵیان لەسەر ئەویتر هەیە.

ئەدەب، لە مێژە وەک ئامرازێکی بەهێز بۆ دارشتن و کاریگەری زۆر لەسەر زمانی کۆمەڵگایەک ناسراوە و هەروەها کاریگەرییەکەی لە لایەنە جۆراوجۆرەکانی گەشەپێدانی زماندا دەبینرێت.

ئەوەی گرنگە بەدواداچوون بۆ ئەو رێگایانە بکەین کە ئەدەب چۆن کاریگەری لەسەر زمان دادەنێت، لە پاراستن و داهێنانەوە تا دەگاتە ستانداردکردن و نوێنەرایەتیکردنی کولتووری. و یەکێک لەو رێگا سەرەتاییانەی کە ئەدەب کاریگەری لەسەر زمان هەیە، پاراستنە.

بەرهەمە ئەدەبییەکان بەکارهێنان و وشەسازی و پێکهاتەی رێزمانی زمانێک بەڵگەدار دەکەن، پەنجەرەیەک بۆ رابردوو و ئێستا رۆشن دەکەن.

لە رێگەی ئەدەبەوە تێگەیشتنێکی قووڵتر لە پەرسەندنی زمان بە تێپەربوونی کات بەدەست دەهێنین، و دەتوانین بزانین کە زمان چۆن لە لایەن دەقە کولتووری و کۆمەڵایەتی و مێژووییەکانەوە لە قاڵب دراوە. بۆ نموونە بەرهەمەکانی ئەدەبی ویلیام شکسپیر کاریگەرییەکی درێژخایەنیان لەسەر زمانی ئینگلیزی هەبووە، وشە و دەستەواژەی نوێیان ناساندووە کە تا ئەمرۆش بەکاردەهێنرێن.

ئەدەب جگە لە پاراستن، بە ناساندنی وشە و دەستەواژە و شێوازی زمانەوانی نوێ داهێنان لە زماندا دەکات دەکات. نووسەران زۆرجار ئەزموونی زمان دەکەن، سنووری ئەوەی مومکینە پاڵدەنێن و فۆرمی نوێی دەربڕین دروست دەکەن. ئەم داهێنانە دەتوانێت زمانەکە دەوڵەمەند بکات و ئیلهامبەخش بێت بۆ داهێنان،

وەک لە بەرهەمی نووسەرانی وەک جەیمس جۆیس و ڤێرجینیا وۆڵفدا دەبینرێت لە ئەدەب ئینگلیزیدا. ئەدەب بە پاڵنانی سنوورەکانی زمان، یارمەتیدەرە بۆ ئەوەی زمان بە داینامیکی و پەرەسەندن بمێنێتەوە، دڵنیایی دەدات لەوەی کە وەک ئامرازێکی زیندوو بۆ پەیوەندیکردن و دەربڕین دەمێنێتەوە. هەروەها ئەدەب بەدامەزراندنی نۆرم و ڕێکەوتنامەکان بۆ بەکارهێنانی زمان بەشدارە لە ستانداردکردنی زمان.

لە ڕێگەی بەرهەمە ئەدەبییەکانەوە، هەندێک زاراوە و وشەسازی و پێکهاتەی ڕێزمانی بە شێوەیەکی بەرفراوان وەرگیراو دەبن و زمانی ڕەسەن لە قاڵب دەدەن. ئەم ستانداردکردنە گرنگە بۆ دڵنیابوون لەوەی کە زمان بە شێوەیەکی بەردەوام و کاریگەر بەکاردەهێنرێت. هەروەها یارمەتیدەرە بۆ ئاسانکاری پەیوەندیکردن لە سەرانسەری ناوچە و کولتوورە جیاوازەکاندا. جگە لەوەش ئەدەب ڕەنگدانەوەی کولتوور و بەها و ئەزموونەکانی کۆمەڵگەیەکە، دیدێکی ناوازە بۆ جیهان دابین دەکات سەبارەت بەو کۆمەڵگەیە کە بەرهەمە ئەدەبییەکە تێیدا سەرهەڵدەدات. ئەدەب بە نوێنەرایەتیکردنی ئاڵۆزییەکانی ئەزموونی مرۆڤ، یارمەتیدەرە لە داڕشتنی تێگەیشتنمان لە خۆمان و شوێنی خۆمان لە جیهاندا. هەروەها ئەدەب پەنجەرەیەک بۆ ئەو زەمینە کولتووری و مێژووییانە دەڕەخسێنێت کە تێیدا نووسراوە، تێڕوانینێک بۆ بەها و بیروباوەڕ و پراکتیکەکانی کۆمەڵگا جیاوازەکان پێشکەش دەکات.

کاریگەری ئەدەب لەسەر زمان لە توانای داڕشتنی ناسنامەی زمانێک و قسەکەرەکانیشدا دەبینرێت. ئەدەب بە بە جوانی و ئاڵۆزیی زمان یارمەتیدەرە بۆ پەروەردەکردنی هەستکردن بە ناسنامەی زمانەوانی و سەربەخۆیی کولتووری. هەروەها ئەدەب هەستکردن بە شانازی و خاوەندارێتی لە لایەن ئاخێوەرانی زمانەکانەوە بەرەوپێش دەبات، هانیان دەدات بۆ بەکارهێنانی زمان بە شێوەیەکی داهێنەرانە و دەربڕین.

لە کۆتاییدا، کاریگەری ئەدەب لەسەر زمان قووڵ و دوور مەودایە. ئەدەب لە ڕێگەی پاراستن و داهێنان و ستانداردکردن و نوێنەرایەتیکردنی کولتوورییەوە یارمەتیدەرە بۆ داڕشتنی ناسنامەی زمانێک و قسەکەرانی، هەروەها، ئەدەب تێگەیشتنێکی قووڵتر لە زمان و ڕۆڵی لە داڕشتنی تێگەیشتنمان لە جیهان پەرە پێدەدات. دەتوانین بڵێین پەیوەندی نێوان ئەدەب و زمان پەیوەندییەکی کاریگەر و یەکتربڕە و هەریەکەیان بە شێوەیەکی مانادار ئەوی دیکە دەوڵەمەندتر دەکەن.

پێشنیارەکان

- لێکۆڵینەوەی زیاتر پێویستە، بۆ لێکۆڵینەوە لە کاریگەرییەکانی ئەدەب لەسەر گەشەسەندنی زمان لە چوارچێوەی کولتووری تایبەتدا.
- بەرهەمە ئەدەبییەکان وەک سەرچاوەیەکی بەنرخ بۆ پاراستن و داهێنانی زمان بناسرێن.
- پێویستە لێکۆڵینەوە لە ئەدەب بخرێتە ناو بەرنامەکانی پەروەردەوە، بۆ تێگەیشتنێکی قووڵتر لە پەیوەندی ئاڵۆزی نێوان ئەدەب و زمان.

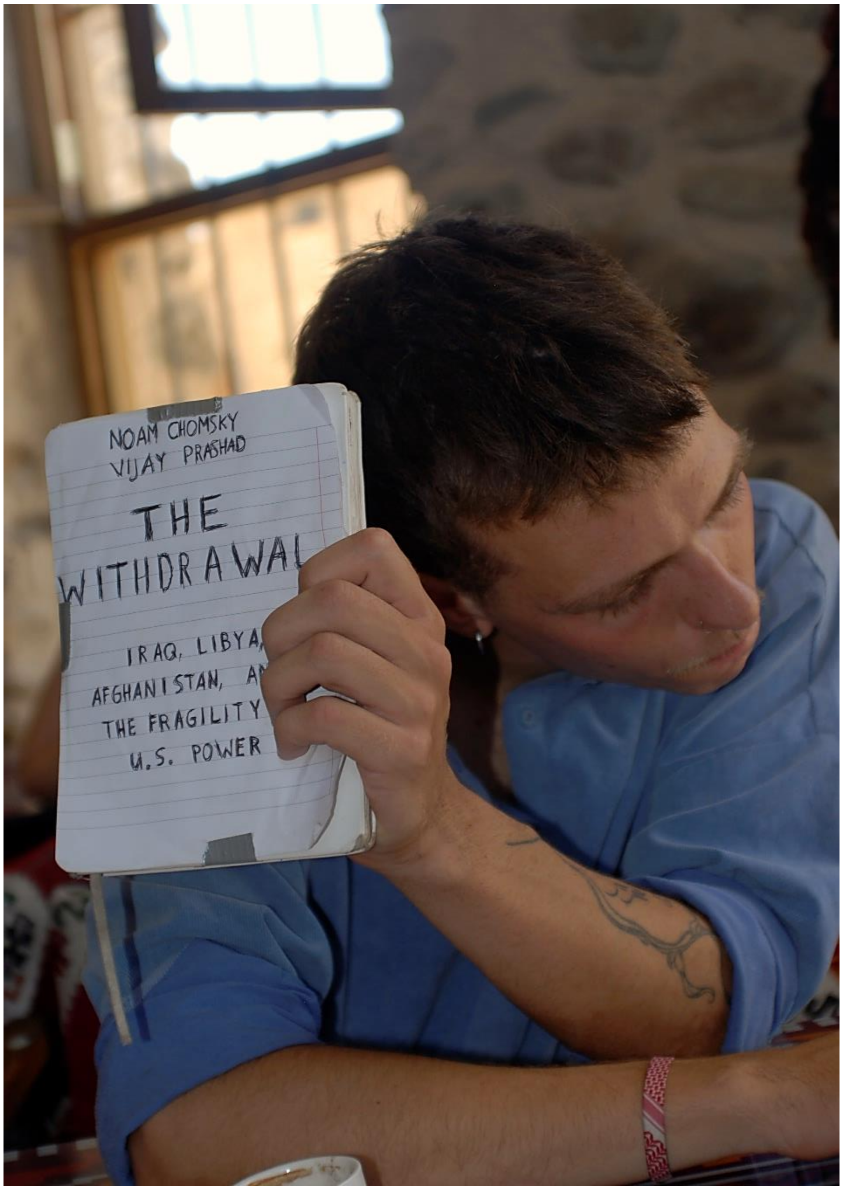

گەنجەك هۆڵەندی ژبۆ
ناسکرنا نەریت و تیتالێن
نەتەوەیێن جیۆاز ژبۆ
خزمەتا وەڵاتێ خۆە پتری
(٥٠) وەڵاتان دچت
ب پایسکلێ..

سێبێستیانێ ٢٥ ساڵی
گەرۆکێ هۆڵەندی

سێبستیان تەمەنێ وی (٢٥) ساڵە پشتی ل گەشتا خۆەدا سەرەدانا وەڵاتێ عیراقێ و ئوردنێ کری, چەندین زانیارییێن جەنگی و کاودانێن نها ژلایێ گۆڤارا ڕۆژا مە ڤە هاتن تومارکرن.

ئەڤە ساڵەکە ئەڤ گەنجە ژ وەڵاتێ هۆڵەندا و ل باژێرێ (دۆرتمۆند) دەرکەفتیە و ل وەڵاتێن جیهانی دگەڕت، ژبۆ وەرگرتنا زانیارییێن ڕۆژێ و ناسکرنا داب و نەریتێن نەتەوەیێن جیاواز. هەروەسا، (٤٥٠٠) میلا ژ ئەوڕۆپا تا هەرێما کوردستانێ و ل چەندین وەڵاتێن دی ب پایسکلێ گەڕیایە، و ئەڤرۆ ل گۆمرکا (ئیبراهیم خەلیل) بڕێکەفت ژبۆ کوردستانا باکوور و تورکیا، داکو بەردەوامیێ بدت گەشتا خوە یا ب

پایسکلێ. و مه دەربارەی کورد و کوردستانێ و خوەش مرۆڤیا کوردان، چەندین مژار ژبۆی ناڤبری ئیناتن سەر باس.

ئەو مەندەهۆشێ خوەش مرۆڤیا کوردانە و خوە ڕاگرییا وان لهەمبەری وەلاتێن نەحەزێن دەوروبەر، و دەربارەی کوردا دناڤ بویەر و پێشهاتێن تازە یێن ڕۆژهەلاتا ناڤین ب گەشبینانە ئاینده دپەیڤاند.

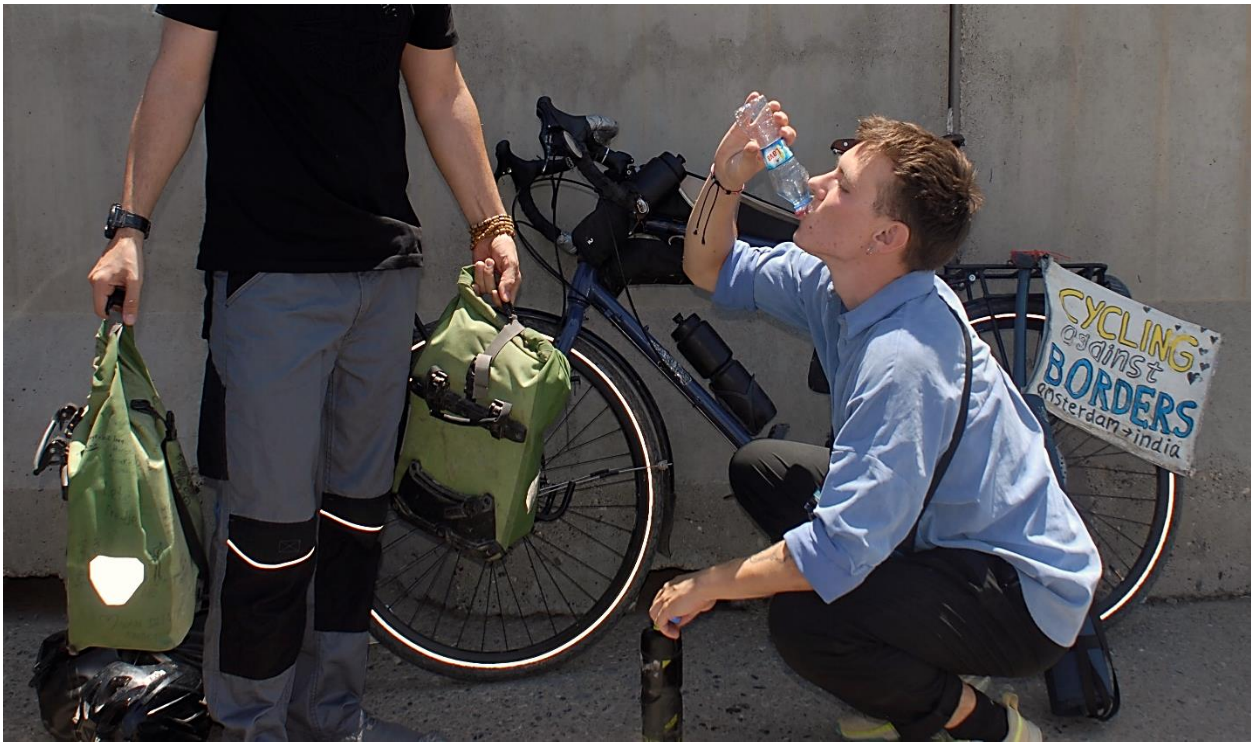

دیسان ل هەر وەلاتەکێ چەند ڤیدیۆیان لسەر کولتوورێ وی نەتەوەی توماردکت و ژبۆ بینەرێن خوە یێن ئینستاگرام و یۆتیۆبی نمایش دکت. دیسانژی هەر شەڤ بەری بنڤتن وی نامیلکەیەك بیرەوەرییان هەیە و هەر چ تشتێ کو ڕوویدایی و کاریگەری لسەر کری ئەو دناڤ وێ نامێلکێدا دنڤێست ژبەری بنڤت.

لدیدگەها ویدا ژیان بەرفرەهە و مەزنە و تەمەن کورتە. هەتاکو مرۆڤ بشێت سروشتێ ژیانێ ببینت و ئەڤان وەلاتان بناست دڤێتن مرۆڤ دناڤدابت و بگەڕت.

لڤێرێ گرنگە هەر ئێك ژمە پرس ژخوە بکت، ئەرێ چما مە نەشیاییە ئەم هزر ل هندێدا بکن ژیانێ ب سادەی وەربگرن و بتنێ چێژێ ژ دەمێن کورتێن ژیانێ وەربگرن!

قوتابیانی کوردستان، چۆن سوود لە سیستەمی بەجیهانیبوون وەرگرن، بۆ ئەنجامدانی گۆڕانکاری لە ئاییندەدا؟

ڕۆژنامەنووس و چالاکڤانی
سیاسی و ڕاهێنەر: زۆزان تقی الدین

٨~~ی تەمووزی~~ ٢٠٢٥

بەشێوەیەکی بەرچاو، ئەم هەموو ئالنگاری و باسانە، دەرئەنجامی کۆمەڵگە بەجیهانیبووەکانن لە ئێستادا، بەوەی چۆن و تا چ ڕادەیەک هەمووان لەگەڵ کلتوور و بیروڕا جیاوازەکاندا چارۆکەکانیان هەڵدەدەن.

ئاشکرایە، کە سیستەمی بەجیهانیبوون و پرۆسە سەرلەبەرە نێودەوڵەتییەکان، لە ئێستادا بونەتە پردێکی پەڕینەوە بۆ گەیشتن بە ئامانجە نێوخۆیی و زانستییەکان، و لە گشت کەلەبەر و قوژبنەکانی بازاڕەکانی کار و زانستدا؛ جەدەلەیەکی تایبەت بە خۆی دابین کردووە.

ئامانجەکانی گەشەپێدانی بەردەوامی جیهانی، کە دانیان پێدانراوە، لەلایەن نەتەوە یەکگرتووەکانەوە، کرۆکی ئەو بابەتە هەستیارەمان بۆ ڕووندەکەنەوە، کە لە ئێستادا بەرۆکی جیهانی گرتووە و پێویستە گرنگییان پێبدرێت، چ لە ڕووی کاری ڕێکخراوەیی بێت، یا تێگەیاندنی قوتابیانی سەردەم بۆ سوود وەرگرتن لێی .

گەر بێت و لە شێوەیەکی کەمتر گشتگیر و زیاتر تایبەت'دا قسەکان پوخت کەینەوە، دەتوانین میلی خاڵەکان بسوڕێنینەوە ڕووبەڕووی کوردستانیان بکەینەوە. بەمەش تا ساڵانی (٢٠٣٠)ز لەوانەیە بەشێکی کورتی ئالنگارییەکان کەم بکرێنەوە و قوتابییان و کۆمەڵگەی کوردی ڕۆحێکی تریان بێتەوە بەر، لەمەڕ ئاستی هۆشیاری و تێگەیشتنی زیاتری بابەتە هەستیارەکان. لێرەدا چەند خاڵێکی گرنگ لە ئامانجەکانی گەشەپێدانی بەردەوام دەخەینە ڕوو، کە بریتین لە:

- نەهێشتنی هەژاری: کۆتایی هێنان بە هەژاری و جیاوازی چینایەتی .
- نەمانی برسێتی: بەدەستراگەیشتن و دابینکردنی ئاسایشی خۆراك، وە بەرەوپێشڤەچوونی کشتوکاڵی بەردەوام.
- تەندروستی و خۆشگوزەرانی: دڵنیابوون لە ژیانێکی تەندروست و بەرەوپێشبردنی خۆشگوزەرانی بۆ هەمووان لە هەموو تەمەنێکدا.
- پەروەردەیەکی تۆکمە: دڵنیابوون لەکوالێتی پەروەردەیی گشتگیر و یەکسان، وە پێشخستنی دەرفەتەکانی فێربوون لە ژیاندا.
- یەکسانی جێندەری(ڕەگەزی): بەدیهێنانی یەکسانی جێندەری و بەهێزکردنی ئافرەتان و پیاوان بە ئاستێکی سەردەمییانە.
- پاك و خاوێنی سەرچاوە ئاوییەکان: دڵنیابوون لە بەردەستبوون و بەڕێوەبردنی بەردەوامی ئاو و پاکوخاوێنی بۆ هەمووان.
- وزەی گونجاو: دڵنیابوون لە دەستڕاگەیشتن بە وزەی گونجاو و متمانەپێکراو و مۆدێرن بۆ هەمووان.
- کاری شایستە و گەشەی ئابووری: پێشخستنی گەشەی ئابووری بەردەوام و گشتگیر، دامەزراندنێکی تەواو بەرهەمدار، لەگەڵ بوونی کاری شایستە بۆ هەمووان.
- ژێرخانی ئابووری: بنیاتنانی ژێرخانێکی خۆڕاگر، پێشخستنی پیشەسازی گشتگیر و بەردەوام و پەرەپێدانی داهێنان.
- کەمبوونەوەی نایەکسانی: کەمکردنەوەی نایەکسانی لەکۆمەڵگەدا، بەشێوەیەکی بەرچاو.
- بەردەوامی شارستانی و کۆمەڵگەسازی: شارەکان و نیشتەجێبوونی مرۆڤەکان گشتگیر بکرێن، و بڵاوکردنەوەی هۆشیاری سەلامەتی و خۆڕاگریی تاك پەرەیان پێبدرێ.
- بەرپرسیارییەتی لە بەکارهێنان و بەرهەمهێنان: دڵنیابوون لە بەکاربردن و شێوازی بەرهەمهێنانی بەردەوام.
- کردەی کەش و هەوا: هەنگاونان بۆ بەرەنگاربوونەوەی گۆڕانی کەشوهەوا و کاریگەرییەکانی.
- دەستکەوتە ئاوییەکان: پاراستن و بەکارهێنانی بەردەوامی زەریاکان و دەریاکان و سەرچاوە ئاوییەکان بۆ گەشەپێدانی بەردەوامی ژیان.
- دەستکەوتە زەمینییەکان: پاراستن و گەڕاندنەوە و پێشخستنی بەکارهێنانی بەردەوامی ئیکۆسیستەمی زەمینی و ژیانکردن، هاوکات، بەڕێوەبردنی دارستانەکان بە شێوەیەکی بەردەوام، و بەرەنگاربوونەوەی دیاردەی بەبیابانبوون، ڕاگرتن و پێچەوانەکردنی تێکچوونی زەوی و وەستاندنی مایەپوچبوونی جۆراوجۆری زیندەوەر.
- بەهێزکردنی دامەزراوەکانی ئاشتی و دادپەروەری: پێشخستنی کۆمەڵگەی ئاشتیخواز و گشتگیر، بۆ گەشەپێدانی بەردەوام، دابینکردنی دەستڕاگەیشتن بە دادپەروەری بۆ هەمووان، بنیاتنانی دامەزراوەی کاریگەر و لێپرسراو لە هەموو ئاستەکاندا.
- امانجە هاوبەشەکان: بەهێزکردنی ئامرازەکانی جێبەجێکردن و بوژاندنەوەی هاوبەشیی جیهانی، بۆ گەشەپێدانی بەردەوام، بەدەر لە بەرژەوەندی تایبەتی

کەواتە، بەپێی ئەم میکانیزمانە بێت؛ سەرەکیترین هۆکاری گۆڕانکاری، هەر ئەو ئامانجانەن کە ڕوونکراونەتەوە. بۆیەش لە سەرانسەری جیهاندا پشتگیریان لێدەکرێت و وەک کارنامەیەکی جیهانی دەخرێتە نێو پلانی نیشتیمانی ولاتانەوە. لەبەرئەوەی ولاتان بەرپرسیارن لە خۆجێیکردنی ئامانجەکانی گەشەپێدانی بەردەوام بۆ ڕەنگدانەوەی زەمینەسازی. ئاشکرایە، کە دەرفەتی ئەو زەمینەسازییەش بە پلانی کارکردنی نیشتیمانی و یەکخستنی سیاسەت و یاسادانانەوە دەڕەخسێت. زیاتر، لێرەدا چەند تیۆرێك لەبەردەستن، بۆ شیکردنەوەی چۆنیەتی سوودمەندبوونی قوتابیان، لە ئامانجەکانی گەشەپێدانی بەردەوام (SDGs)، بە پەیوەندیدارکردنیان بە تیۆرەکانی کۆمەڵناسی و پەروەردەیی و کۆمەڵگەی سیاسیەوە، کە بریتین لە:

- تیۆری سەرمایەی مرۆیی: (Human Capital Theory) ئەم تیۆرە ئەوەمان پیشان دەدات، کە وەبەرهێنان لە پەروەردەدا بکرێت، لەبەر ئەوەی توانای تاکەکان باشتر دەکات. ئەمەش دەبێتە هۆی باشتربوونی دەرئەنجامە ئابوورییەکان. واتە شیکاری بۆ کوالیتیی پەروەردەیی و تەندروستی و خۆشگوزەرانی بکرێت.
- تیۆری سەرمایەی کۆمەڵایەتی: (Social Capital Theory) سەرمایەی کۆمەڵایەتی، ئاماژەیە بۆ ئەو تۆڕ و پەیوەندییانەی کە ئاسانکاری بۆ هاوکاری و پاڵپشتی کۆمەڵگەیی دەکەن. ئامانجەکانیش لە کەمکردنەوەی نایەکسانی، یەکسانی جێندەری و هاوبەشی بەرەوپێش دەبەن، کە دەتوانرێت لەڕووی چۆنیەتیی بنیاتنانی سەرمایەی کۆمەڵایەتی لە نێوان خوێندکاراندا، پشتی پێ ببەسترێت.
- تیۆری سیستەمی ئیکۆلۆژی: (Ecological Systems Theory) ئەم تیۆرە، جەخت لەسەر سیستەمی ژینگەیی جیاواز دەکاتەوە، کە کاریگەرییان لەسەر گەشەکردنی تاک هەیە، و دەتوانرێت ئامانجە گەشەسەندووەکانی پەیوەست بە کۆمەڵگاکان و کردەی کەشوهەوا شی بکرێتەوە بۆ کاریگەرییەکانیان، لەسەر چینە جیاوازەکانی ژینگەی خوێندکاران.
- پێداگۆجی ڕەخنەیی: (Critical Pedagogy)تیۆرێکە، کە هاندەری بیرکردنەوەی ڕەخنەیی و دادپەروەری کۆمەڵایەتییە لە پەروەردەدا و جەختکردنەوە لەسەر ئەو ئامانجانەش لەگەڵ بنەماکانی پێداگۆجییای ڕەخنەگرانەدا دەگونجێت، و لە بەرژەوەندی فێرخوازان دایە، بە تایبەتی لە زانکۆ و پەیمانگاکاندا.
- تیۆری مەعریفیی کۆمەڵایەتی: (Social Cognitive Theory) تیۆرێکە جەخت لەسەر فێربوون دەکاتەوە، لە ڕێگەی چاودێری و کارلێکی کۆمەڵایەتی، دەتواندرێت ئامانجەکانی گەشەپێدانی بەردەوام، بۆ ڕۆڵی خۆیان لە دارشتنی ڕەفتار و هەڵوێستی خوێندکاران، لە ڕێگەی دەستپێشخەرییە پەروەردەیی و کۆمەڵایەتییەکانەوە شی بکرێنەوە و کارییان لەسەر بکرێت.

هاوکات، هەریەک لەم تیۆرانە دیدێکی ناوازە دەخاتە بەردەم قوتابی، بەوەی چۆن و تا چ ئاستێکی پەروەردەیی دەتوانن هەوڵە کۆمەڵایەتییەکان و بارودۆخە ئابوورییەکان لەبەرچاوبگرن؟ و بەکارییان بهێنن لە بەرژەوەندی خۆیاندا، واتە قۆستنەوەی دەرفەتەکانی فێربوون و تێگەیشتنی زیاتر، لە بەهرە و بوارەکانی خوێندن، بەتایبەت لە کەشی ناوخۆیی ئێستای کوردستاندا.لەکۆتاییدا، گەشەپێدانی هزری و خودی و کەسایەتییە کۆمەڵایەتییەکان، هۆکارێکن بۆ گەیشتن بە دەرئەنجامەکانی گەشەپێدانی بەردەوام لە ناوخۆ و دەرەوەیی هەر رووبەرێکدا کە فێرخواز کاری بۆ دەکات.

د. خانزاد نەوەیەکێ ڕێك دئێخت..

ل ڕێککەفتی 11.2.2025 *گۆڤارا ڕۆژا مە دگەل ئەنجۆمەنێ بالایێ خانمان دناڤ ئاڤاهیێ بارەگایێ پارێزگەها دهۆکێ کومبوون*.

پێشەکی ژلایێ پارێزگارێ دهۆکێ ڕێزدار (پ, د, علی تتر)یڤە هاتن پێشوازیکرن و لپێش ڕێوڕەسمێ جەنابێ پارێزگاری دەربارەی تەوەرێ کومبوونێ پەیڤی.

دیسان *ئەمینداریێ گشتی یێ ئەنجۆمەنێ بالا یێ خانمان (د.خانزاد)* جەخت ل سەر هۆشیارییا بکارئیناتنا (میدییا و سۆشیال میدییا)ێ کر و تیشك ئێخست ل سەر ڕاگەیاندنێن هەڤبەشێن گەنجان دناڤ تۆرین جڤاگیدا ژبۆ خزمەتا مرۆڤی ل بادینان و هەروەسان چەوانییا بکارئیناتنا تۆڕ و ئەکاونتان ژبۆ پێشخستنا خزمەتا نەتەوەی.

دیسان *چالاکڤان و ڕۆژنامەنڤێس ل سەر ئاستێ دەڤەرا بادینان بەشداربوون* و هەمووان هزر و دیدە و بۆچوونێت خۆە دناڤ جڤاتگەهێدا کرن مژار.

ل بهارا 18.3.2025ێ (گۆڤارا ڕۆژا مه و ئەنجۆمەنێ بالآیێ خانمان) ل (دەڤەردارییا ئامێدیێ) جڤینەك دگەل بەشەك چالآكڤانێن ئامێدیێ و دوروبەران سازدان كو تێدا هەرێمدارێ دەڤەرێ ڕێزدار وارشین سەلمان مایی پەیڤا بخێرهاتن و هەڤناساندنێ پێشكێشكر ب ئامادەبوونا بەرپرسێ لقا پارتی دیمۆكراتی كوردستان ڕێزدار د.بەرڤان حەمدی.

دیسان (ئەمیندارا گشتی بالآ خانمان د.خانزاد) پێشەكییەك دەربارەی ئەنجۆمەنێ بالآیێ خانمان و گەشەپێدان پێشكێشكر و تیشك ئێخستە ل سەر چەندین تەوەرێن گرنگێن پەیوەندیدار بێن گرێدای ب مژارێن كومبوونێ.

هەروەسان دامەزرێنەرێ (گۆڤارا ڕۆژا مە دلێر دلێرین)ی دگەل تیمەك ژ دەستەیا نڤێسەران كورتییەك ژ چەمك و ناساندن گۆڤارێ و ڕۆلێ گەنجێن دەڤەرێ دناڤ بەرپەرێن گۆڤارێدا ئیناتن سەرباس و كرنە نمونەیێن جڤاتێ.

لدۆماهیێ هەڤگەڕیانەك هاتە كرن دناڤ كەش و هەوایێ جۆانێ ئامێدیێ, و چەندین وێنە و سەرباس و سەرهاتییێن دیرۆكی یێن سەردەمێ میرێن دەڤەرێ لبیر ئانین و ئەڤێ چەندێ ئەڤ ڕۆژە پڕ ڕاماندارترکر و چێژەكە دن دا ڕۆژا مە.

ل ڕێککەفتی ١/٦ /٢٠٢٥، گۆڤارا ڕۆژا مە و ئەنجومەنێ بالآیێ خانمان ل (هەرێمدارییا ئاکرێ)، دگەل چالآکڤان و رۆژنامەڤانێن دەڤەرا ئاکرێ کۆمبوون.

هەر د ئەڤێ کۆمبوونێدا، د. خانزاد، ئەمیندارا گشتیی یا ئەنجوومەنێ بالآیێ خانمان و ب ئامادەبونا هەرێمدارێ ئاکرێ رێزدار د. دلاوەر بوزو، چەند مژارێن گرێدای ب پێگەهێن گەنجان و خانمان دناڤ سۆشیال میدیاییێدا گوتوبێژکرن.

دیسان گۆڤارا ڕۆژا مە چەندین تەومرێن گرنگ دەربارەی پێگەهێ خۆرتکرنا گەنجان کرن مژارێن جڤینێ و ئامادەبوویان نێرینێن خوە لسەر بابەتی ڕاگەهاندن.

ئێك ژ مەبەستێن ئەڤان جڤینان ئەوبوو، کو دڤێتن هۆشیارکرنەکێ بێخنە دناڤ سۆشیاڵ میدیایێدا، بڕێکا ئەوان گەنجێن چالاکڤان و ڕۆژنامەڤانێن لدەڤەرێ هەین، ژبەرکو ماومیەکە سۆشیال میدیا ل هەرێما کوردستانێ بوویيە میمبەرا هەڤشکاندن و شەرمزارکرنێ، لەوڕان ژبەرکو ئەڤە نە ژ ڕەوشت تیتالێن مە کوردانن، مە گەنجان بڕیاردا هەڤبەش و هەڤکاربن لسەر ئەڤێ پڕۆژێ جڤاکی یێ هاتییە سازدان ژلایێ (ئەنجوومەنێ بالآیێ خانمان) بسەر ئەنجۆمەنێ وەزیران.

هەردیساژی، خالا دوومم یاکو بوویيە جهێ تێ ڕامانێ ئەو بوو، کو دڤێت ئەڤ پڕۆژە ببتە بنگەهەك دن بۆ بهێزکرن و ڤەگەڕاندنا پێگەهێ ژنا کورد ب ڕێکا بکارئیناتنا بانگەوازییا سۆشیاڵ میدیایێ).

ئەم ئەڤان دێران ژبۆ دیرۆکێ دنڤێسن داکو نەومیێ داهاتوو هایداری ئەڤرۆکەیا مە ببتن و بزانت:

مە گەلەك قۆناخ تێپەڕاندن، تاکو ئەڤرۆیامە بووی ئاوێنەیەك بۆ دوهي. ژبەرکو مە چجاران نە خواستییە ئەم بڕیارێ ل سەر پاشەڕۆژێ بدن! بەلکو مە خواستییە کار بۆ بکن هەتاکو نەومیەك پشتی مە بگەهتێ و ببینت.

ل ڕێکەفتی 3.5.2025 گۆڤارا ڕۆژامە ل دهوکێ بەشداریکر ل چالاکییا " ساڵڤەگەرا ڕۆژا ڕۆژنامەگەرییا کوردی" کر ئەوا ل ژێر چاڤدێرییا ڕێزدار (دکتور علی تتر پارێزگارێ دهوکێ) هاتییە ئەنجامدان و ل ژێر سەرپەرشتییا (سەندیکا ڕۆژنامەنڤیسێن کوردستانێ ل دهوکێ).

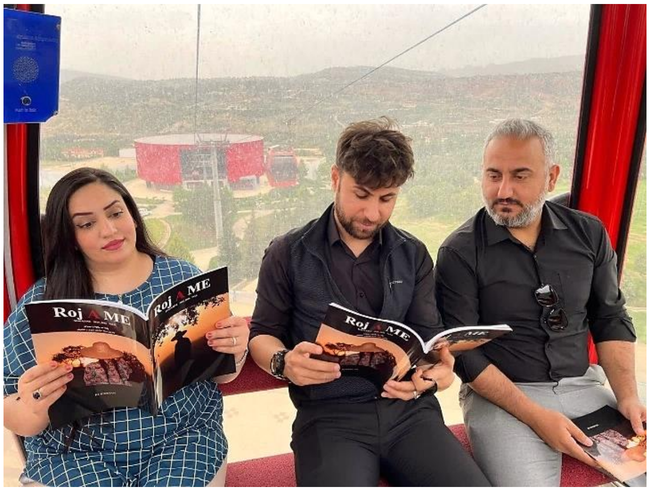

ڕۆژا مە گۆڤارا گەنجێن کورد

ئەم هەر هێڤێنی زێهنییەتا خوە ژ پەند و گۆتنێن باب و باپیران وەردگرن.
بەلێ دگەل بیرکرنەك ڕۆژئاڤایی و جیهانگیری.

هەلیسە ئێک ژ ئەوان خوارنایە یێن ل ڕۆژهەلاتێ ناڤەڕاست و باشوورێ ئاسیا دهێتە چێکرن، ل گەلەک مەڕاسیما دهێتە دابەشکرن، وەکو جەژن و بەهی. و ئەڤ خوارنە پێک دهێت ژ:

گەنم (دانقوت)، گـۆشت، زەیت، خوێ، ئاڤ.

ل باژێڕێ ئاکرێ وەکو نەریتەکێ کوردەواری ل هەمی سپێدەهییێت جەژنێن کوردی ئەڤێ خوارنێ دورست دکەن. مێژوویا دورست کرنا هەلـیسێ ڤەدگەڕیت بۆ بەری ١٠٠ سالاًن پتر، بەلێ بۆ ئێکەم جار ل ئاکرێ ل گەلییێ شێخ عەبدولعەزیز ئەڤ خوارنە هاتییە دورستکرن، بەلێ د نوکەدا ل هەمی سپێدەهییێن جەژنێ ل زۆربەی پەرستگەهان و مالاًن وەکو نەریتەکێ سپێدەهییا جەژنـێ ئەڤێ خوارنێ دورست دکەن.

چەند ژگۆتنێن مەزنان یێن تا نها وەکو گۆهارکەكماینە ل بن گۆهێت مە و ڕۆژا نە ئەم ڕۆیدانان لبن ئەڤان تیۆرییێن فۆلکلۆری یێن ژباب و باپیران بۆمە ماین, جاردن لبیر بینم یان ئەگەر نەهاتنە دیتن گۆهلێبین! ببیسن و ببینن.

مەزن دبێژن:

ـ ئاخفتنا تەبڤێت تۆ دێ بێژی،

لێ یا تەنەڤێت دێ گۆهلێبی!

ـ ئەو جوکا ئاڤ تێڕا چۆی، دێ هەر تێڕا چت!

ـ خەتا خوەهر ژ گیایێ پیرە!

Roj A ME

MAGAZINE 2025_2026 NO.10